

Çanakkale Savaşları

Dardanel Wars

Ahmet EYİCİL
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (KSÜ)
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih

Özet

Çanakkale cephesinin açılmasında İtilaf Devletleri'nin amacı, Rusya ile bağlantılarını sağlayarak Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmaktı. Bu amaca ulaşmak için Churchill'in önerisi ile İngiliz savaş komitesi 28 Ocak 1915'te toplanarak Çanakkale Boğazı'na 19 Şubat'ta saldırma kararı aldı. Bu tarihten itibaren İtilaf Devletleri'nin donanması boğazı geçmek için defalarca teşebbüs etti ise de başarısız oldu. Boğazı geçmek için en ağır saldırı 18 Mart'ta yapıldı. Bu saldırıda da başarılı olamayan İtilaf donanması savaş gücünün üçte birini kaybederek geri çekildi.

Boğazları denizden geçemeyen İtilaf birlikleri Gelibolu yarımadasına çıkarma yaparak İstanbul'u işgal etmek istediler. Bu çıkarma harekâtı 1 Nisan'dan itibaren 22 Aralık'a kadar devam etti. Yaklaşık sekiz buçuk ay süren savaşlarda Türk askeri kahramanca savaşarak İtilaf kuvvetlerinin karaya asker çıkarmasını önledi. Kabatepe, Seddülbahir, Alçıtepe, Kilitbahir, Anafartalar, Arıburnu gibi yerlerde çok şiddetli savaşlar oldu.

İtilaf askerleri bütün çabalarına rağmen karaya çıkmada başarılı olmayınca 8 Ocak 1915'ten itibaren cepheyi boşaltmaya başladılar. İtilaf Devletleri, Çanakkale'de deniz ve kara savaşlarında başarısız olunca I. Dünya Savaşı iki yıl uzadı. Ruslara gerekli yardım yapılamadığı için 1917'de Çarlık rejimi yıkıldı ve yerine Bolşevik rejimi kuruldu. Türkler I. ve II. Balkan Savaşları sonunda üzerlerine çöken ümitsizlikten kurtularak, savaşabilen kahraman bir ulus olduklarını ispatladılar. Ayrıca bu savaşlarda gösterdiği üstün başarıdan dolayı Mustafa Kemal Paşa gibi dâhi bir komutan ortaya çıktı. Yine bu savaşlarda başarılı olan subaylar milli mücadeleye liderlik ettiler. En önemlisi ise Çanakkale Savaşları sonucunda Türk ordusu gururunu yeniden kazandı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Almanya, İngiltere, Fransa, Rusya, Çanakkale Boğazı, İstanbul.

Abstract

The reason for the opening of the Dardanel Front was to establish a link between allies and Russia and to push The Ottoman Empire out of the war. In order to reach this cause, upon Churchill's suggestion, the English War Committee met on 28 January 1915 and decided to attack the Dardanel on February 19. The allies fleet tried to pass the Dardanel several times but they failed. Their biggest attack for the Straits took place on 18 March, which was failed and the fleet lost one third of its power.

After the failure on the sea to pass the Straits the allies landed on Gallipoli to invade İstanbul. Landing took place from April 1 to December 22 the wars on lands lasted more than 8 months, during which Turkish army fought heroic battles. Fierce battles took place on Kabatepe, Seddülbahir, Alçıtepe, Kilitbahir, Anafartalar, Arıburnu. Upon failure on the land the allies started to withdraw from this front on 8 January 1915.

The Dardanel wars which was lost by the allies caused the First World War to continue two more years. Tsarist regime was collapsed in Russia and its place Bolshevik regime came. The Turks put aside bad results of the Balkan Wars and became again a heroic nation. Because of his successes Mustafa Kemal became a genius commander. Most importantly Dardanel wars gave its honours to the Turkish army.

Key Words : Ottoman, Germany, England, France, Russia, İstanbul, Dardanelles.

1. Giriş

Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan Çanakkale ve İstanbul Boğazları; Avrupa ve Asya kıtalarını birbirinden ayıran iki büyük su geçididir. Süveyş ve Cebelitarık gibi önemli Akdeniz geçitleriyle Hint ve Atlas Okyanuslarına bağlantı sağlayarak jeopolitik yönden uluslararası dikkate alınan bir değerdir.¹

Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere, Süveyş Kanalı ve Hint yolunun güvenliği için Filistin'i ele geçirmek; Rusya, Boğazlar ve İskenderun üzerinden sıcak denizlere inmek; Fransızlar, Lübnan, Suriye ve Kilikya'yı kontrolü altına almak; Almanya doğuya doğru yayılmak; İtalya ise Antalya'ya sahip olmak istiyordu.²

İngilizlerin dikkatini Çanakkale üzerine çeken Yunan Başbakanı Venizelos'tu. Venizelos, bir çıkarma yapıldığı takdirde kara ve deniz kuvvetlerini tahsis edebileceğini İngiltere'ye bildirmişti. Yunanlıların bu yaklaşımı üzerine Bahriye Nazırı Winston Churchill Çanakkale'ye taarruz fikrini ortaya attı. İngilizlerin amacı boğazları ele geçirdikten sonra kısa yoldan Ruslara yardım etmekte.³ Bu arada Rusya da, İngiliz ve Fransızların Çanakkale savaşını başarıp

¹ **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (BDHTH)**, Genel Kurmay Basımevi, Yayın nu: 97/78, Ankara 1991, s. 4.

² **BDHTH**, s. 3.

³ Ahmet Eyicil, **Siyasi Tarih**, Ankara 2005, s. 252; Orhan Ergüder, **Harp Tarihi**, Harp Okulu Basımevi, Ankara 1959, s.139.

boğazları açmalarını istiyordu.⁴ Bu isteği Grandük Nikola 2 Ocak 1915'te İngiltere'ye bildirdi.⁵ Grandük Nikola'ya göre Çanakkale'de cephenin açılması, Türklerin Kafkasya'daki harekâtının zayıflamasına neden olacaktı.⁶

İtilaf Devletleri'nin amaçları; stratejik öneme haiz olan boğazları ele geçirerek Rusya'nın silah ihtiyacını karşılamak, Rusya'daki buğdayı boğazlar yoluyla Avrupa'ya taşımak, İtalya, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan gibi devletler üzerinde baskı kurarak onları yanlarına çekmek, diğer bir ifade ile Balkan devletlerinin İtilaf Devletleri safına katılmasını sağlamak. Osmanlıyı barışa zorlayarak Türk ordusunun Mısır'ı tehdit etmesini önlemek.⁷ Rusya'nın sonsuz insan gücünden yararlanmak için gerekli silah ve teçhizatı onlara ulaştırmak. Arapların İtilaf Devletleri lehine savaşa katılmada çekingen davranmasına ve İtalyanların endişelenmesine son vermek.⁸

İngiltere, aslında Rusya'yı askerî ve mali bakımdan desteklemek adı altında onların buğday ve petrolünü almak istiyordu. Rusların 350.000 ton kapasiteli ticaret gemileri Karadeniz'de bağlı kalmıştı. İşte İngiltere'nin amacı bu gemilerin serbest kalmasını sağlamaktı.⁹

İtilaf donanmasının boğazı geçmek için zorlamasının esas nedeni Rusya hükümetinin yalnız başına anlaşma yapma endişesini ortadan kaldırmaktı. İngiltere, Boğazları açarak Rusya ile irtibat kurmak, tarafsız olan devletler üzerinde nüfus sahibi olmak istiyordu. Ayrıca boğazları açıp İstanbul'u işgal etmeyi düşünüyordu.¹⁰

Çanakkale Savaşlarının sonunda Rusya, bin yıldan beri arzuladığı güneyde açık denizlere inmeyi, boğazların anahtarını alarak İstanbul'a girmeyi ümit ediyordu.¹¹

İtilaf Devletleri'nin hedefleri Çanakkale Savaşlarının sonunda İstanbul'u işgal ederek Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını sağlayıp savaş dışı bırakmaktı. Türklerin savaştan çekilmesiyle Almanya ve Avusturya-Macaristan'ı güneyden kuşatarak İttifak Devletleri'ni Orta Avrupa'da sıkıştırıp tecrit etmekte. İngiltere ve Fransa, Rusya'ya vaat ettikleri Boğazlar bölgesini Rusya'dan önce ele geçirip barış masasına kuvvetli oturmak istiyorlardı. Türkleri barışa mecbur bırakıp Süveyş kanalı ve Hindistan yolu üzerindeki Türk tehlikesini ve açılmış olan bütün cephelerini ortadan kaldırmaktı.¹² Balkanlardaki tarafsız hükümetler üzerinde nüfuz sahibi olmak için Türkiye'yi yalnız bırakmak gerekiyordu. Osmanlı Devleti'ni

⁴ Ahmet Altıntaş, **Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı İon Hamilton'un Çanakkale Savaşları Raporu**, Çanakkale 1999, s. 13.

⁵ Tim Traver, **Gelibolu 1915**, (çeviren: Fırat Asya), Ankara 2008, s.17.

⁶ Recep Şükrü Apuhan, **Çanakkale Geçilmez**, Dördüncü Baskı, İstanbul 2005, s. 20.

⁷ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. EUM. VRK, 25/8.**

⁸ **BDHTH, s. 21**

⁹ A. Thomazi, **Çanakkale Deniz Savaşı**, (Çeviren: Hüseyin Işık), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1977, s. 19.

¹⁰ **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri (OBÇM)**, Ankara 2005, C 1, s. 35.

¹¹ **Çanakkale Muharebeleri 75 nci Yıl Armağanı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1990, s.4.

¹² Eyicil, **age.**, s. 253; **Çanakkale 1915**, Milli Savunma Bakanlığı, Ankara 1999, s. 6.

savaş dışı bırakarak barış yapmaya zorlamak ve Türk askerinin Mısır cephesine sevkini önlemektir.¹³ Diğer bir ifadeyle İstanbul'u susturarak Süveyş Kanalı ve Hindistan yolu üzerindeki Türk tehlikesini ortadan kaldırmaktır. Ayrıca Rusya ile Almanya'nın bir anlaşma yapmasını önlemektir.¹⁴

Polonya'da Almanya ile büyük bir savaşa başlayan Rusya, Kafkasya'dan kuvvetlerinin büyük bir kısmını çekmek zorunda kalmıştı. Bu nedenle Kafkasya cephesinde Türk baskısının artmasından Ruslar çok endişelenmeye başlamıştı. Bu olumsuz gelişmeler karşısında kalan Rusya, İngiltere'nin bir şaşırtma hareketi yaparak Türklerin Kafkasya'dan başka yere kuvvet göndermek zorunda bırakılmasını istedi.¹⁵ Bu da Çanakkale cephesinin açılmasının önemli nedenlerinden biri oldu.

Aslında İngilizler, Rusya'ya yardım maskesi altında Ruslardan önce Boğazları ele geçirmeyi planlıyordu. Bunu gerçekleştirebilmek için Bahriye Nazırı Cörçil bu fikri 23 Kasım 1914'te kabine arkadaşlarına açtı. Daha sonra Çanakkale önünde nöbet bekleyen Amiral Carden'e bir telgraf gönderdi. Amiral Carden gönderilen telgrafa 5 Ocak 1915'te cevap vererek boğazları zorlama ile geçmenin mümkün olamayacağı görüşünü bildirdi.¹⁶ Churchill 11 Ocak'ta Carden'den olumsuz cevap almasına rağmen¹⁷ İngiliz Harp Konseyi, 13 Ocak 1915'te deniz saldırısı kararını onayladı.¹⁸ Bunun üzerine İngiliz Harp Konseyi 28 Ocak 1915'te toplanarak Çanakkale Boğazı'na taarruz tarihi olarak 19 Şubat 1915'i belirledi.¹⁹ Bu karardan sonra Amiral Carden'in emrine Queen Elizabeth, Irresistible gibi yeni güçlü savaş gemileri verildi. Daha önce Carden emrine toplam dört hafif kruvazör, 16 muhrip, 7 deniz altı, 21 mayın arama tarama gemisi ve 1 uçak gemisinden oluşan güçlü bir filo verilmişti. Bu filoda bulunan gemilerde çeşitli çapta 187 adet ağır top bulunuyordu.²⁰

2. Deniz Savaşları

2.1. Alman Tedbirler

Balkan savaşlarından sonra Çanakkale Boğazı'nın yeniden tahkim edilmesi için Alman İstihkâm Müfettişi Genaral Veber ile Topçu Müfettişi Posselet ve deniz uzmanı Amiral Şak görevlendirildi. Avrupa'da siyasi gerginliğin arttığı sırada Boğazın Nara mevkiinde Bahriye Nezareti'ne bağlı bir mayın müfrezesi ile Selanik

¹³ **OBÇM**, C. 1, s. 42.

¹⁴ Apuhan, **age.**, s. 23.

¹⁵ Thomazi, **age.**, s. 16.

¹⁶ Burhan Sayılır, **Çanakkale Ümitler, Yanılıklar, Gerçekler**, Ankara 2003, s. 91. Thomazi, **age.**, s.17.

¹⁷ Apuhan, **age.**, s. 22.

¹⁸ Travers, **age.**, s. 20.

¹⁹ **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Deniz Harekatı (BDHTHD)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976, C. 8, s. 151-152. N. Hakkı Uluğ, **Çanakkale Destanının 50. Yılı**, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayınları, s. 9-10.

²⁰ **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi (BDHTH)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, C. 5, 1. Kitap, s. 78.

ve İntibah mayın gemileri ve Giresun mayın depo gemisi ve birkaç mayın motorbotu bulunuyordu.²¹

Türk topları tabyalara yerleştirildi. Menzili 700–800 metre olan bu toplarda kara barut veya dumansız barut kullanılmaktaydı. Boğazın en güçlü topları 5 adet 335/35'lik ve 17 adet 240/35'lik olup menzili 16.900–14.800 metre idi. Türklerin cephane ve silah ihtiyacı Almanya'nın Essen şehrindeki Kurup Fabrikası'ndan getirilerek karşılandı.²²

Boğazların savunulması için gerekli silah ve cephane gücünün yanında nitelikli insan gücüne de acil ihtiyaç vardı. Bu sebeple Sofya Ataşemiliteri Mustafa Kemal Bey, 20 Ocak 1915'te 3. Kolorduya bağlı 19. Fırka Kumandanlığı'na tayin edildi.²³

Toplar Kurup, Kruzo, Snayder fabrikalarında değişik zamanlarda imal edilmişti. Bu sebeple yedek parça sorunu vardı. Topların dönüş hareketi çok sınırlı olduğundan, kullanmak için çok sayıda insan gücüne ihtiyaç vardı. Düşmanın ise hidrolik donanımlı, büyütücü dürbünlü ve nişangâhlı ateş hızı çok yüksek olan topları ve sınırsız cephanesi vardı.²⁴

Almaya'nın Goeben zırhlısı ile Breslau kruvazörü 10 Ağustos 1914 tarihinde boğazdan içeri girince bunu takip eden İngiliz filosu Çanakkale Boğazı'nın girişinde dolaşmaya başladı.²⁵ Amiral Milne, boğazı geçmek için kendisine izin verilmeyince zorla denemeyi düşündü. Aslında daha önce İngiltere'nin İstanbul Büyük Elçisi Sir Louis Mallet, 27 Ağustos 1914'te Çanakkale Boğazı'nın zorla geçilmesini tavsiye etmişti.²⁶ Bu gelişmeler üzerine yirmi dört adet İngiliz ve Fransız zırhlıları Boğaz önünde gezmeye başladı. İngiliz filosunun saldıracağı endişesi ortaya çıkınca Boğaz 28 Eylül 1914'te kapatıldı.²⁷

İçinde Yunan zırhlılarının da bulunduğu yirmi dört gemiden oluşan İngiliz ve Fransız zırhlılarına, 28 Eylül 1914'te Almanya'dan gelen gemilere ateş etme emri verildi.²⁸ Bu amaçla Çanakkale Boğazı'nın önüne toplanan İngiliz gemileri boğazın girişini bombaladılar. Daha önce boğazda gerekli tedbirler alınmış olduğundan derhal karşılık verildi ve bombardıman sırasında önemli bir zayıat meydana gelmedi.²⁹

Avusturya'dan yirmi dört ve otuz buçuk çapında birkaç obüs ve yeteri kadar Skoda top temin edildi.³⁰ Temin edilen 200 adet Skoda top boğazın çeşitli yerlerine

²¹ **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Deniz Harekatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976, C. 8, s. 93-94.

²² Burhan Sayılır, **Çanakkale Ümitler, Yanılığlar, Gerçekler**, Ankara 2003, s.51.

²³ **OBÇM**, C. 1, s. 13.

²⁴ **BDHTH**, C. 5, 1. Kitap, s. 80.

²⁵ **OBÇM**, C. 1, s. 5.

²⁶ A. Thomazi, **Çanakkale Denizi Savaşı**, (Çeviren: Hüseyin Işık), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1977, s.15.

²⁷ **OBÇM**, C. 1, s. 6.

²⁸ **OBÇM**, C. 1, s. 7-8.

²⁹ **OBÇM**, C. 1, s. 9.

³⁰ **OBÇM**, C. 1, s. 20.

yerleştirdi.³¹ İtilaf askerlerinin karada ilerlemesini önlemek amacıyla Gelibolu yarımadasının etrafına dikenli tel döşendi. Bu dikenli tellerle kara savaşlarında düşmanın karaya çıkarak rahat hareket etmesine engel olundu.³²

Türk donanma komutanı Amiral Souchon, Nusret Gemisi³³ ile Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis zırhlılarını Çanakkale'ye gönderdi.³⁴

İtilaf askerlerinin karaya çıkarma yapacakları düşünülerek Gelibolu ile Seddülbahir ve Kumkale sahillerine dikenli teller döşenerek siper ağları kuruldu.³⁵ Yeni siperler yapılarak kumsalın tamamına, suyun kenarına, hatta suyun dibine kadar dikenli teller döşendi.³⁶ Türk savunması tüfek ve makineli tüfeklerle desteklenerek güçlendirildi.³⁷ Tüm General N.M. Smyth'in dediği gibi dikenli telleri kesmek büyük sorun oldu. Cephelerde kullanılan Türk şarapneli tarafından düşmana ağır kayıplar verdirildi.³⁸

2.2. Savaşın Başlaması

10 Kasım 1914'te Boğaz'ın dışında bir kruvazör, bir torpido ve bir denizaltı ve Tekke Burnu açıklığında bir torpido görüldü. İmroz tarafında bulunanlarla beraber iki İngiliz dretnotu, bir İngiliz kruvazörü, dokuz torpido ve üç denizaltı harekete geçti. Midilli adasına sekiz bin Rum çetesi yerleştirildi. Ayrıca Midili ve Sakız adalarında Fransız üniformalarını giymiş otuz bin Rum askeri bulunuyordu.³⁹

İtilaf kuvvetleri Boğaz'ı geçmek için hazırlıklarını tamamlıyor ve en küçük fırsatları değerlendiriyordu. Spahir adında Fransız denizaltısı 15 Ocak 1915'te Çanakkale girişine sokulmaya çalıştı. Bu sırada tabyalardan derhal ateş açıldı.⁴⁰ Torpido çarpan denizaltı ateş aldı. Kısa zamanda ateş topuna dönen denizaltı yanarak battı. Hayatta kalan personeli kurtarmak için botlar gönderildi ve büyük çabalar sonunda kurtarılan personel esir alındı.⁴¹ Esir alınan askerlere insanca davranılarak yeni elbiseler giydirildi, sıcak yiyecekler verildi. Esirler ailelerine yazdıkları mektuplarında Türk subaylarının kendilerine yaptıkları muamelelerden çok memnun olduklarını bildirdiler.⁴²

Türk tabyalarından yapılan şiddetli ateşler karşısında şaşkına dönen Fransız ve İngiliz kumandanları Akdeniz'de güçlerini artırmaya çalıştılar. İngiliz torpidosu 11 Şubat 1915'te Semadirek tarafından Saros (Muarız) Körfezi'ne geldi ve burada

³¹ Sayılır, *age.*, s. 102.

³² Sayılır, *age.*, s. 38.

³³ Mehmet İhsan Gençcan, **Çanakkale Savaşları ve Menkıbeler**, İstanbul 1994, s. 21.

³⁴ N. Hakkı Uluğ, **Çanakkale Destanının 50. Yılı**, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayınları, s. 12.

³⁵ Tim Travers, *age.*, s.56.

³⁶ Travers, *age.*, s. 57, 68,

³⁷ Travers, *age.*, s. 67.

³⁸ Travers, *age.*, s. 146.

³⁹ **OBÇM**, C. 1, s. 10.

⁴⁰ **OBÇM**, C. 1, s. 11.

⁴¹ **OBÇM**, C. 1, s. 12.

⁴² **OBÇM**, C. 1, s. 14.

bir müddet dolaştıktan sonra geri çekildi.⁴³ 19 Şubat'ta şiddetle başlayan Çanakkale muharebelerinde ilk bombardıman Seddülbahir ve Kumkale'nin dışındaki istihkâmlara yapıldı.⁴⁴ 8 İngiliz ve 1 Fransız zırhlısından oluşan filo, Çanakkale Boğazı dışındaki tabyaları da bombaladı. Tabyalarımızdan açılan ateş sonucu düşmanın 3 zırhlısı hasar gördü.⁴⁵ Boğaz dışında bulunan Türk tabyalarını etkisiz hale getirmek için bomba ateşi açan düşman zırhlıları 440 top mermisi kullandı.⁴⁶ Aynı gün Türk topçularının menzili dışında bulunan düşman donanması, boğaz ağzında bulunan bataryalarımız ile istihkâmlarımızı da bombaladı.⁴⁷ Havanın elverişsiz olması dolayısıyla 20-22 şubatta savaş durdu. 24 Şubat'ta sekiz İngiliz ve dört Fransız savaş gemisi boğaz girişine yaklaşarak manevrayla meşgul oldu.⁴⁸ 25 ve 26 Şubat'ta bütün hızıyla savaş devam etti.⁴⁹ Çanakkale'de Nara civarında bulunan Barbaros ve Turgut zırhlılarımızın ateşle müdahalesi üzerine düşman beklediği sonucu alamadan geri çekildi.⁵⁰

Amiral Carden kumandasındaki 10 zırhlıdan oluşan donanma 25 Şubat'ta Boğazın girişine gelerek tabyalarımızı bombaladıktan sonra Bozcaada'ya çekildi. Tabyalar, taş duvarlarla değil toprak duvarlarla korunduğundan donanma başarılı olamadı.⁵¹ Türk tabyalarından atılan mermilerle Agamemnon zırhlısı ile iki zırhlı daha hasara uğradı.⁵² 26 Şubat'ta İtilaf zırhlıları tarafından atılan bombalarla Ertuğrul ve Seddülbahir Bataryaları tahrip edildi. Boğaz girişinde 2 torpido gemisi, 3 torpido ve 4 zırhlı ağır ağır ilerleyerek Türk batarya mevzilerini tespit etmeye çalıştı. Hemen arkasından Dardanos'u ağır bir şekilde bombaladı. Düşman gemileri Hamidiye'den on dokuz kilometre uzakta idi. Anadolu Obüs bataryalarımızdan yapılan top ateşi karşısında düşman gemileri boğazdan dışarı çıkmak zorunda kaldı. Bu gemiler dışarı çıkarken Seddülbahir havan bataryasına ateş etti.⁵³ Boğazlar çok iyi bir şekilde savunmaya hazırlandığından İtilaf Devletleri çıkarma yapmaya cesaret edemediler.⁵⁴ 27 Şubat'ta üç savaş gemisi boğazdan içeri girip Dardanos istihkâmlarını tahrip etti.⁵⁵ Fakat Türk topçularının şiddetle karşı koymasıyla bu gemiler geri çekilmek zorunda kaldılar.⁵⁶ Aynı gün düşman gemileri iki defa boğaza taarruz ederek şiddetli bombalarla Kumkale ve Seddülbahir tabyalarını dövdüler. Queen Elizabeth, 38 cm.lik topuyla Gelibolu yarımadasının batı kıyılarına ateş etti

⁴³ **OBÇM**, C. 1, s. 15.

⁴⁴ Eyicil, **age.**, s. 253; Sayılır, **age.**, s. 129; **OBÇM**, C. 1, s. 16; Travers, **age.**, s. 21

⁴⁵ **OBÇM**, C. 1, s. 37.

⁴⁶ **OBÇM**, C. 1, s. 16.

⁴⁷ Cemalettin Yıldız, **Çanakkale Seddülbahir Kahramanları**, İzmir, 2005, s. 6; Ergüder, **age.**, s. 142; **BDHTHDH**, C. 8, s.157-159.

⁴⁸ **BDHTHDH**, C. 8, s.161.

⁴⁹ **BDHTH**, 1991, s. 31.

⁵⁰ **Çanakkale Muharebeleri 75 nci Yıl Armağanı**, s.8.

⁵¹ Travers, **age.**, s. 23.

⁵² **OBÇM**, C. 1, s. 18; **BDHTHDH**, C. 8, s.162-163.

⁵³ **OBÇM**, C. 1, s. 19.

⁵⁴ Travers, **age.**, s. 22.

⁵⁵ Sayılır, **age.**, s. 131.

⁵⁶ Ergüder, **age.**, s. 142.

ve boğaz tabyalarını tahrip etmeye çalıştı. Fakat mukabil top atışlarımızla, Barbaros ve Turgut Zırhlısı'nın müdahalesi ile düşman beklediği sonucu alamadı.⁵⁷

1 Mart'ta Boğaz girişinde 5 torpido, 5 zırhlı ile gerisinde 7 nakliye gemisi Seddülbahir istikametinde ilerledi. Filonun çoğu Bozcaada gerisinde bulunuyordu. Beş büyük düşman zırhlısı Seddülbahir ve Kumkale'yi bombaladı. Bunlara bataryalarımızdan karşılık verildi ve düşman gemilerine 7 top isabet ettirildi.⁵⁸

Bozcaada'da bulunan İtilaf donanması bir Türk uçağı tarafından bombalandı. Boğaza girmek isteyen gemilere Baykuş ve Dardanos bataryalarımızdan açılan ateş sonucu 1 Mart'ta düşman gemileri geri çekilmek zorunda kaldı.⁵⁹ Buna rağmen düşman donanmalarının top atışı karşısında yeteri kadar etkili olunamıyordu. Bu nedenle Avusturya'dan 24 çaplık dört adet, otuz buçuk çapında birkaç obüs ve yeteri kadar Skoda topların alınması istendi.⁶⁰

İngilizler, Çanakkale savaşlarında planladıkları sürede başarılı olamadıklarından dolayı savaş uzadı. Savaşın uzamasından istifade eden Osmanlılar, boğazın çeşitli istihkâmlarına etkili toplar yerleştirdi⁶¹ ve Gelibolu yarımadasının etrafına dikenli tel döşedi.⁶²

Saros Körfezi sahilindeki mevzilerimizi 2 Mart'ta 4 Fransız zırhlısı bombaladı. Türk uçaklarının düşman gemilerini bombalaması sonucunda zırhlılar geri çekildi.⁶³ 3 Mart'ta İngiliz ve Fransız askerlerini taşıyan gemilerin Boğaz'a saldıracakları haber alındı. Aynı gün Boğaz girişine gelen 4 zırhlı, bir hafif kruvazör, birkaç torpido ve torpil arama gemisi Kabatepe civarına ateş etti ise de başarılı olamadı.

Bunun arkasından 4 Mart'ta Saros Körfezi önünde dolaşan düşman donanmasına Baykuş torpil bataryalarından ateş açıldı. İtilaf donanması da Dardanos istihkâmına ateş açtı ise de bir hasar meydana gelmedi. Tenger istihkâmlarında bulunan obüs toplarımızın ateşinden kaçan İtilaf kuvvetleri 3 zırhlı himayesinde Seddülbahir'e asker çıkarmaya başladı.⁶⁴ Düşmanın karaya asker çıkarmasının amacı Gelibolu'da bir dayanma noktası elde etmektir. Fakat karaya çıkan düşman askerleri Türk askeri tarafından yapılan ateş sonucu denize dökülünce, İtilaf askerlerini taşıyan sandal ve mavnalar geri çekildi.⁶⁵ Bu saldırıdan sonra Amiral Carden, Churchill'e bir mektup yazarak gizlenmiş havan toplarıyla baş edemediğini bildirdi. İngilizlerin 5 Mart saldırısında Agamemnon gemisinin yemekhane ve tuvalet bölümleri açılan Türk ateşiyle tamamen yıkıldı.⁶⁶

⁵⁷ **Çanakkale'de Türk**, Milli Müdafaa Vekaleti Yayınları, Ankara 1957, s. 3; Mehmet Niyazi, **Çanakkale Mahşeri**, 33. Baskı, İstanbul 2005, s. 25-25.

⁵⁸ **OBÇM**, C. 1, s. 21; "Liman Von Sanders Paşa'nın Çanakkale Hatıraları", **Çanakkale Hatıraları**, İstanbul 2002, C. 2, s. 52-53.

⁵⁹ **OBÇM**, C. 1, s. 22, 38.

⁶⁰ **OBÇM**, C. 1, s. 20.

⁶¹ Sayılır, **age.**, s. 102.

⁶² Sayılır, **age.**, s. 38.

⁶³ **OBÇM**, C. 1, s. 39- 40.

⁶⁴ **OBÇM**, C. 1, s. 25-26.

⁶⁵ Apuhan, **age.**, s. 28.

⁶⁶ Travers, **age.**, s. 25.

5 Mart'ta İtilaf donanması Saros Körfezi'ni bombaladı ve Seddülbahir ile Kumkale'de karaya çıkan düşman kuvvetlerini Türk birlikleri geri püskürttü. Burada bulunan obüs bataryalarımızın ateşi desteğinde ve 27. Alay 10. Bölük çavuşlarından Mustafa oğlu Mehmet Çavuş kumandasında yarım takım askerlerimiz, süngü hücumuyla düşmanı uzaklaştırdı.⁶⁷ Seddülbahir'de yapılan direnmede Mehmet Çavuş'un tüfeğinin mekanizması bozuldu. Bunun üzerine Mehmet Çavuş kaya parçaları atarak düşmana saldırdı ve bu sırada başından ve göğsünden yaralandı.⁶⁸ Türk askerlerinin olağanüstü mücadelesi karşısında direnen düşman birliklerinin boğazlara yönelik harekâtı da arttı. Fakat Amiral Carden kumandasındaki İtilaf birlikleri başarılı olmadı.⁶⁹

Mehmet Çavuş bu olağan üstü çabalarıyla askerlerimize çok güzel bir örnek oldu. 5 Mart'ta Süngüyle yapılan muharebede 4 askerimiz şehit oldu ve 14 askerimiz yaralandı.⁷⁰ Mehmet Çavuş'un başarısı Türk basını ve kamuoyu tarafından takdirle karşılandı. Nitekim Müdafaa-i Milliye Risale-i Askeriyesi Ser Muharriri Mehmet Zeki Bey, Seddülbahir ve Kumkale cephesinde yapılan savaşta olağanüstü kahramanlık gösteren Mustafa oğlu Mehmet Çavuş'a 11 Mart'ta 10 Osmanlı lirası ödül verdi.⁷¹

6 Mart'ta Saros Körfezi'nden Kumtepe Koyu civarına gelen İtilaf zırhlısı, Kilitbahir'e ağır bir şekilde ateş etti. Bir mermi Mecidiye kışlasının bir kısmını tahrip etti. Kabatepe'den açılan ateşle bir düşman uçağı denize düşürüldü. İtilaf donanmaları Bolayır hattının Merkez Tabyası'na ve Ay Tabya'ya dokuz mermi attı. Bu ateşin etkisiyle Merkez Tabyası'nda bir koğuşun çatısı çöktü.⁷²

İngiliz ve Fransız zırhlıları, Boğazı devamlı yoğun top ateşine tutmalarına rağmen başarılı olamıyorlardı. Bu nedenle İtilaf askerlerinin morali bozuluyordu. İtilaf Devletleri, 5 Mart'ta kendilerine yardım etmek amacıyla acilen İtalya'nın savaşa katılmasını istiyorlardı.⁷³ 9 Mart'ta düşmanın üstün silah gücüne güvenerek yoğun taarruzda bulunmasına rağmen Boğazı savunan 3. Kolordu ve Mevki Müstahkem kumandanları ile subay ve erlerinin moralleri çok yüksekti.⁷⁴

6 İngiliz ve Fransız zırhlısı 7 Mart'ta Boğaz girişine ve orta bölümüne kadar geldi, bataryalarımızı bombalayarak geri çekildi. Bu sırada Türk tarafı gerekli tedbirleri aldı⁷⁵ ve 8 Mart'ta Nusret Gemisi on yedi adet⁷⁶ karbon ve Rus mayınlarını Boğaz'ın girişinde bulunan Karanlık Liman'a, Erenköy Koyu'na ve Anadolu yakasına paralel kıyılara gizlice döktü.⁷⁷ Nusret Gemisi, Almanya'da özel mayın dökme gemisi olarak inşa edilmişti. Bu gemi dar alanlarda kolay manevra

⁶⁷ BDHTH, C. 5, 1. Kitap, s. 170.

⁶⁸ Yıldız, *age.*, s. 80; Apuhan, *age.*, s. 27.

⁶⁹ BDHTH, C. 5, 1. Kitap, s. 170.

⁷⁰ OBÇM, C. 1, s. 27-28.

⁷¹ OBÇM, C. 1, s. 34.

⁷² OBÇM, C. 1, s. 29.

⁷³ OBÇM, C. 1, s. 31.

⁷⁴ OBÇM, C. 1, s. 32.

⁷⁵ Cemalettin Yıldız, *Çanakkale Seddülbahir Kahramanları*, İzmir 2005, s. 6.

⁷⁶ Travers, *age.*, s.34.

⁷⁷ Niyazi, *age.*, s. 52; Yıldız, *age.*, s. 233.

yapabiliyor ve denizin dibine inmek için istediği kadar veya az miktarda su çekebildiğinden mayın alanları üzerine güvenle ulaşabiliyordu.⁷⁸ Diğer bir tedbir olarak Türk donanma komutanı Amiral Souchon, Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis Zırhlılarını büyük toplarından faydalanmak için Çanakkale'ye gönderdi.⁷⁹ Boğazlar dışında bulunan Avrupa yakasında Seddülbahir ve Ertuğrul, Asya yakasında bulunan Kumkale ve Orhaniye tabyalarına 19 ağır top yerleştirildi.⁸⁰ Deniz savaşlarda İtilaf donanmasına karşı Alman denizaltıları çok etkili oldu. Alman denizaltılarının saldırılarından korunmak için İtilaf donanması komutanları, denizaltılarını tel ağlar içine aldı.⁸¹

9 Mart'ta üç düşman zırhlısı Seddülbahir istihkâmlarını aralıksız top ateşine tuttu. Torpil hatlarına yaklaşmak isteyen düşman gemileri, bataryalarımızın top ateşleriyle boğazdan uzaklaştırıldı.⁸²

3 düşman zırhlısı 10 Mart'ta Seddülbahir tabyalarını durmadan bombaladı. Düşman araştırma gemileri bataryalarımızın ateşleriyle buradan uzaklaştırıldı. Aynı gün yine iki düşman zırhlısı Kumkale tabyalarını bombaladı ise de başarılı olamadı.⁸³

12 Mart'ta Çanakkale'yi bombalayan İtilaf donanmasının 7 gemisi isabet aldı ve bunlardan Gaulois, Agamemnon, Lord Nelson ve Saufrene adındaki gemiler ağır hasar gördü.⁸⁴ Savaşı daha iyi yürütebilmesi için 12 Mart günü İngiliz ve Fransız kuvvetleri komutanlığına Orgeneral İon Hamilton getirildi.⁸⁵

Çanakkale'de savaş 14 Mart'ta bütün hızıyla devam ederken Saros Körfezi'ne gelen dört düşman zırhlısı ve bir kruvazördeb merkez tabyalara 150 mermi atıldı. Tabyalardan sahile yaklaşan zırhlıklara üç mermi atılınca derhal uzaklaştı. Bu sırada Yıldız Limanı'nda karaya çekilen 5-f sandalına dört mermi isabet eti ve sandal tahrip oldu.⁸⁶

Aynı gün Carden, deniz mayın tarama gemileri istedi. Bu istek üzerine iki mayın tarama gemisi gönderildi. Bu gemiler uçak nezaretinde beş buçuk metre derinlikte bulunan mayınları tespit edebiliyordu. Bu sırada İtilaf asker ve komutanları arasında gergin bir hava vardı. Bu gergin havanın etkisinden ve yetersiz olan mayın tarama operasyonunun sonucundan dolayı Carden, başarısız oldu ve hastalandı. Carden'in yerine komutayı Robeck aldı.⁸⁷

İngilizler, insan ve silah kayıplarını kamuoyundan gizleyerek az gösteriyordu. Buna rağmen İtilaf askerlerinin morali bozuktu. Çünkü İngiliz

⁷⁸ Mehmet İhsan Gençcan, **Çanakkale Savaşları ve Menkıbeler**, İstanbul 1994, s. 21.

⁷⁹ N. Hakkı Uluğ, **Çanakkale Destanının 50. Yılı**, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayınları, s. 12.

⁸⁰ Apuhan, **age.**, s. 30.

⁸¹ Vahdet Keleşyılmaz, "Çanakkale Muharebeleri Hakkında bir Rapor ve Bir Değerlendirme", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 199, cilt xv, sayı 43, s.76.

⁸² **OBÇM**, C. 1, s. 40.

⁸³ **OBÇM**, C. 1, s. 32-33.

⁸⁴ **OBÇM**, C. 1, s. 36.

⁸⁵ Yıldız, **age.**, s. 9.

⁸⁶ **OBÇM**, C. 1, s. 41.

⁸⁷ Travers, **age.**, s. 28-29.

yetkilileri halkından gizledikleri kayıpları zaman zaman itiraf etmek zorunda kalıyorlardı. Agamemnon gibi zırhlı savaş gemisi tahrip olmuş ve büyük bir tamire ihtiyaç vardı. Buna benzer kayıplardan İngiliz halkının haberi yoktu.

Türk askerlerinin kahramanca direnişi karşısında şaşkınlığa uğrayan İngiltere ve Fransa, Bulgaristan'ı yanlarına çekmek için bütün Makedonya'yı Bulgarlara vereceklerini vaat ettiler başladılar. Eğer Çanakkale'de başarılı olamazlarsa, silah ve cephane yardımı alamayan Rusya'nın Müttefik Devletlerle tek başına barış yapma ihtimalinden korktular. Bu sebeple İtilaf Devletleri, Balkanlardaki tarafsız devletler üzerinde nüfuz sahibi olmak için Türkiye'yi yalnız bırakmaya çalıştılar. Ayrıca İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakarak barış yapmaya zorlamayı ve Türk askerinin Süveyş Kanalı cephesine sevkini önlemeyi planladılar.⁸⁸

15 Mart'ta İtilaf donanması Bolayır ve Tenger sırtlarını bombaladı. Onların bu ateşlerine karşı Türk askeri Obüs toplarıyla karşılık verince başarılı olamayan düşman donanması Bozcaada civarına gitti. 15 Mart'ta gecesi İtilaf Devletleri'nin bir kruvazörle bir torpidosu Kerevizdere mevziine yaklaştı. Bu savaş gemilerinin görülmesi üzerine derhal obüs toplarıyla ateş açıldı ve yarım saat içinde geri çekildi⁸⁹

İngilizler Çanakkale'de savaş kurallarını ihlal ederek kimyasal gaz kullanmaktan çekinmediler. Nitekim Bahriye Nazırı Churchill, Çanakkale'de kimyasal gaz kullanılması konusunu Lordlar Kamarası'nda gündeme getirdi. Lordlar Kamarası'nda yapılan tartışmada bunun bir insanlık suçu olduğu ifade edilince Churchill, "Türkler insan değildir. Bu yüzden gaz kullanmamızda bir sakınca yoktur." diyerek oradakileri ikna etti. Bundan sonra variller dolusu kimyasal gaz gemilere yüklenerek Çanakkale'ye gönderildi.⁹⁰ Çanakkale'ye gönderilen kimyasal boğucu gaz savaşta kullanıldı. Türkler kimyasal gazın kullanılmasına karşı medenice usulüne uygun bir şekilde savaştılar.⁹¹ Fakat İngiliz askerleri, Çanakkale Savaşları sırasında boğucu gaz bombası kullandıkları gibi o devirde kullanılması yasak olan dom dom kurşunu da kullandılar.⁹²

16 Mart 1915 tarihine kadar yapılan harekâta Amiral Carden, başarılı olamayınca donanma komutanlığı konusu yeniden gözden geçirildi.⁹³ Savaşın gidişatını değiştirmek için 16 Mart'ta donanma komutanlığına Amiral Carden'in yerine Amiral De Robeck atandı.⁹⁴ Yeni kumandan Amiral De Robeck, Queen Elizabeth zırhlısında düzenlediği özel toplantıda subay ve askerlerine boğaz harekâtının nasıl yapılacağı konusunda bilgiler verdi. Ayrıca 18 Mart'ta şiddetli bir şekilde taarruz edileceğini bildirdi.

⁸⁸ OBÇM, C. 1, s. 42.

⁸⁹ OBÇM, C. 1, s. 43.

⁹⁰ Hamit Haksever, "Çanakkale Savaşı'nda İngiliz Oyunu" **İlkadım Bir Mekteptir**, Nisan 2005, sayı 2001.

⁹¹ Yıldız, **age.**, s. 161.

⁹² OBÇM, C. 1, s. 136, 147; OBÇM, C. 2, s. 218-219.

⁹³ BDHTH, C. 5, 1. Kitap, s. 170.

⁹⁴ Thomazi, **age.**, s. 35; BDHTH, C. 5, 1. Kitap, s. 179.

17 Mart' akşamı boğazın girişinden Kilitbahir önüne kadar olan kısım düşman uçakları tarafından dikkatle araştırıldı. Bu araştırma sonunda Boğaz'da mayın bulunmadığı tespit edildi. Fakat araştırma sırasında Kepez Burnu, Sarısığlar Körfezi ve Soğandere açıklarında bir miktar mayın bulunduğu görüldü. Fakat İtilaf kumandanları güçlü zırhlılarına güvendiklerinden bu mayınları önemsemediler.⁹⁵

17 Mart gecesi Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Bey, Mayın Grup Komutanı Binbaşı Niyazi Bey'i çağırarak eldeki son mayınların dökülmesini emretti. Bunun üzerine, Tophaneli Yüzbaşı Hakkı kumandasındaki Nusret mayın gemisi harekete geçti. Binbaşı Nazmi Bey, mayın uzmanı Üsteğmen Geehl ile saat 03.00'de 26 mayını Erenköy Koyu ve Akyarlar mevkiine dökerek görevini tamamladı.⁹⁶ Müttefik filo kıyıya paralel olarak gizlice döşenen bu mayınların farkına varmadı.⁹⁷ Çünkü mayın arama gemileri 16 Mart gecesi boğazdaki bütün mayınları temizlemiş olduğundan başka mayınların olabileceğinden ve yeni mayınların dökülebileceğinden kuşkuları kalmamıştı.⁹⁸ Nusret mayın gemisinin döşediği mayınların savaşın kaderinde ne kadar etkili olduğu daha sonra anlaşıldı.

18 Mart 1915 sabahı saat 8:45'te İtilaf mayın tarama gemileri her yeri temizlediği raporunu verdi. İtilaf donanmasına göre boğaz temizlenmişti.⁹⁹ Bu raporu alan Amiral De Robeck komutasında 18 zırhlı, çok sayıda muhrip, denizaltı ve diğer gemilerden oluşan üç tümen halindeki filo sabahleyin güneşli ve ılık havada Limni'den yola çıktı. Filo üç sıra halinde düzenlenmişti. Birinci sırada İngiliz gemileri, Queen Elizabeth, Inflexible, Lord Nelson ve Agamemnon, ikinci sırada Ocean, Irresistible, Wergeance, Albion, Swiftsure, Majestic, Conapus ve Cornwalls, üçüncü sırada Triumb, Prince George, Gaulois, Suffren, Charlemange, ve Bouvet bulunuyordu.¹⁰⁰ Bu muazzam filoda 5066 top olmasına karşılık Türklerin 93 topu bulunmaktaydı.¹⁰¹

18 Mart günü Çanakkale Boğaz'ı Birinci Dünya Savaşı'nın en kanlı mücadelesine sahne oldu. O günün sabahı güneşli ve hafif rüzgârlı idi. 16 zırhlı, 2 kruvazör, 1 uçak gemisi, çeşitli muhripler ve mayın tarama gemilerinden oluşan çok büyük bir müttefik filo Boğaz'a yaklaşmaya başladı. 16 büyük harp gemisi sabah 10.00'dan 17.00'ye kadar Türk tabyalarını bombaladılar. Saat 10.00'da muhrip gemiler mayın arayarak ilerlediler ve büyük zırhlı gemiler de bunları takip ederek Boğaz girişine geldiler. Saat 11.00'de Seddülbahir yönünden düşman gemileri ilerledi. Önde Agamemnon, Lord Nelson, Queen Elizabeth, Inflexible ve Prince Georg, muharebe gemileri hareket ediyordu. Omuzluk düzeninde ilerleyen filoda 19 muharebe gemisi, 3 kruvazör ve birçok torpido tahrir ve taşıt gemileri bulunuyordu. Triumb muharebe gemisi Anadolu kıyısını, Prince George Rumeli kıyısını yakından

⁹⁵ BDHTH, 1991, s. 31.

⁹⁶ Apuhan, *age.*, s. 31-32.

⁹⁷ Thomazi, *age.*, s. 36.

⁹⁸ Thomazi, *age.*, s. 36.

⁹⁹ Travers, *age.*, s. 31.

¹⁰⁰ Çanakkale 1915, s. 21; Eyicil, *age.*, s. 253.

¹⁰¹ Yağmur Atsız, *Çanakkale'ye Yürüyüş*, İstanbul 1992s. 50; Yılmaz Öztuna, "18 Mart" *Türkiye Gazetesi*, 19 Mart 2007 Pazrtesi .

izlerken Inflexible, Agamemnon ve Lord Nelson ile Queen Elizabeth'ten oluşan güçlü gemiler Boğaz'ın ortasından ilerliyordu. Saat 11.40'ta Inflexible ve Queen Elizabeth tabyalarımıza ateş etmeye başladı. Queen Elizabeth, Anadolu Hamidiye tabyasına, Inflexible ise Rumeli Mecidiye tabyasına ateş etti. Mesafe uzak olduğundan Türk bataryalarından karşılık verilmedi.¹⁰²

Queen Elizabeth, Anadolu yakasında Mesudiye bataryalarını dövdükten sonra toplarını Dardanos'a çevirdi. Komutan Cevat Bey, batarya komutanı Hasan Bey'e ateşe başlamasını istedi. Türk askerleri dikkatle ateş ederek toplarını hedeflerine isabet ettirmeye çalıştılar. Fakat bir düşman topunun isabeti sonucunda batarya kumandanı Hasan Bey, Arif Çavuş, Teğmen Mevsuf Bey ve Nişangâh Çavuşu Yozgatlı Yunus şehit oldular.¹⁰³

Nizami bir şekilde Karanlık Liman'a ilerleyen donanma Türk topçularının menziline girince ateş başladı.¹⁰⁴ Üç sıra halinde ilerleyen filo Boğaz'a girince saat 11.15'te tabyalarımızla zırhlılar arasında karşılıklı ateş edildi. Düşman gemileri Seddülbahir yönünde ilerledi. Önde Agamemnon, Lord Nelson, Queen Elizabeth, Inflexible ve Prince Georg adlı muharebe gemileri hareket ediyordu.

Dört büyük zırhlı da Anadolu ve Rumeli yakasını ateşe tuttu. Bu arada düşman tarafından atılan bombalar nedeniyle Çanakkale şehri yanmaya başladı. Çıkan yangın ve sis boğazı kapladı. Öğleden sonra saat 14.00'te bataryalarımızdan yoğun ateşler açıldı. Rumeli ve Mecidiye tabyasından bir kaç topla karşılık verildi. Anadolu Hamidiye tabyası ateşi altında kalan Bouvet muharebe gemisine birkaç vuruş yapıldı. Birden bire gemi yanmaya başladı.¹⁰⁵ Şiddetli çarpışmalar devam ederken dört İngiliz gemisi ileri geçti. Saat 14.00'te Fransız zırhlısı Bouvet isabet alarak battı.¹⁰⁶ Anadolu Hamidiye tabyasından atılan ateş sonucu isabet alan Bouvet geri dönerken Erenköy'de bulunan mayına çarptı ve 3 dakika içinde 600 askerle birlikte battı. Bouvet mürettebatının ancak onda biri kurtulabildi. Bunun üzerine saat 14.10'da düşman ateşi hafifledi¹⁰⁷ Saat 15.20'de Anadolu Hamidiye tabyasından İrresistible'e ateş açıldı ve gemi iskele yönünde yattı. 17.30'da tabyalarımızdan yapılan ateşlerle birkaç isabet aldı. İrresistible gemisinin yanına yardım etmek için gelen Ocean gemisi de ateş aldı. Bu iki geminin personeli boşaltılmaya başlandı.¹⁰⁸

İrresistible muharebe gemisi kısa zamanda saat 15.30'da suya battı¹⁰⁹ ve Saat 16.00'da Inflexible zırhlısı isabet aldı. Saat 18.00'de Ocean zırhlısı da boğaz suyunun derinliklerine gömüldü. Müttefikler dört saat içinde kırk bin ton

¹⁰² Thomazi, *age.*, s. 36. **BDHTH**, C. 5, 1. Kitap, s. 204; **Çanakkale Muharebeleri 75 nci Yıl Armağanı**, s.9-10. Sayılır, *age.*, s. 100.

¹⁰³ Uluğ, *age.*, s.33.

¹⁰⁴ Ergüder, *age.*, s. 142.

¹⁰⁵ **BDHTH**, C. 5, 1. Kitap, s. 207.

¹⁰⁶ **OBÇM**, C. 1, s. 44.; Travers, *age.*, s. 31

¹⁰⁷ **Çanakkale'de Türk**, s. 4-5.

¹⁰⁸ **BDHTH**, C. 5, 1. Kitap, s. 208; Altıntaş, *age.*, s.14; Sayılır, *age.*, s. 137; Travers, *age.*, s. 33.

¹⁰⁹ Travers, *age.*, s. 33.

ağırlığındaki üç zırhlısını (İngilizlerin: Ocean, İrresistible, Fransızların: Bouvet) kaybetti ve diğer üç zırhlı da (İngilizlerin: İnflexible, Fransızları: Gaulois ve Suffren) su da zor duracak şekilde hasar aldı. Yine aynı gün Dardanos, Hamidiye ve Rumeli istihkâmları düşman donanmasınca bombalandı ve karşılıklı ateş sekiz saat devam etti.¹¹⁰ Sekiz saat içinde İngiltere ve Fransa kuvvetlerinin üçte birini kaybetti. Bu nedenle saat 19.00'da İtilaf donanması Boğazı terk etmeye başladı.¹¹¹ Amiral Robeck, bugünü felaket olarak anlatırken, İtilaf donanmasının ağır hasar görmesine yüzen mayınların sebep olduğunu söyledi.¹¹²

Saat 17.00'de birleşik filodan 5 muharebe gemisi savaş dışı kalarak çekilirken saat 18.00'de hasara uğrayan 2 savaş gemisi de Boğaz'a kaderine bırakıldı. Diğer gemilerde yavaş yavaş çekildi.¹¹³ Böylece Boğaz'dan çekilmek zorunda kalan İtilaf donanması kara kuvvetleri ile işbirliği yapmadan başarılı olamayacağını anladı.¹¹⁴

18 Mart'ta İtilaf filosunun Çanakkale Boğazı'nı geçme teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlandı. İngilizler, Çimenlik, Hamidiye, Mecidiye, Dardanos ve Rumeli istihkâmlarını şiddetle bombaladılar ise de zarar veremediler. İtilaf donanması akşama kadar Türk istihkâmlarını şiddetli bir şekilde bombaladı ise de Mecidiye ve Hamidiye istihkâmlarından etkili bir şekilde karşılık verildi.¹¹⁵

18 Mart Çanakkale Boğazı Savaşı'nda Türklerin 25 şehit ve 61 yaralı olmak üzere toplam kaybı 81 idi. Bu çetin savunma karşısında Türklerin 150 topundan ikisi harap oldu.¹¹⁶ Bunlar Hamidiye ve Güvenlik tabyalarından birer top ve iki namlu idi.¹¹⁷ Almanların ise ölü ve yaralı sayısının toplamı 18 idi. Bu savaşta Birleşik Filodan Bouvet, Ocean ve İrresistible batarak boğazın sularına gömüldü ve İnflexible, Golva, Suffren ve Agamemnon savaş dışı kalarak muharebe edemez duruma düştü. İtilaf kuvvetleri 800 askerini¹¹⁸ ve savaş gücünün üçte birini kaybetti.¹¹⁹

18 Mart günü yapılan savaşta vinç arızalanınca Queen Elizabeth zırhlısını batıran 275 kiloğram ağırlığında mermiyi arkadaşlarının yardımıyla Havranlı Koca Seyit, topun namlusuna sürdü.¹²⁰ Bu çabasıyla Havranlı Koca Seyit, Türk askerinin darda kaldığı zaman neler yapabileceğini ispatladı.¹²¹

Fazla miktarda zayıyat veren düşmanın batan zırhlılarının (Bouvet, İrresistible, Ocean) yanında pek çok savaş gemileri de yara aldı. Kurtarma

¹¹⁰ OBÇM, C. 1, s. 45.

¹¹¹ Çanakkale'de Türk, s. 4-5.

¹¹² Travers, age., s. 33.

¹¹³ BDHTH, C. 5, 1. Kitap, s. 209.

¹¹⁴ Ergüder, age., s. 142.

¹¹⁵ OBÇM, C. 1, s. 67-68.

¹¹⁶ Çanakkale'de Türk, s. 4-5.

¹¹⁷ Travers, age., s. 34. Yazar, 24 şehit ve 79 yaralı olmak üzere toplam kaybı 113 olarak bildirmiştir.

¹¹⁸ BDHTH, C. 5, 1. Kitap, s. 211.

¹¹⁹ BDHTH, C. 5, 1. Kitap, s. 212.

¹²⁰ Yıldız, age., s.28; Gençcan, age., s.28..

¹²¹ Apuhan, age., s.38.

faaliyetlerine katılan birçok küçük harp gemileri de batırıldı. Bu savaşta Türkiye’de torpil uzmanı olarak çalışan Geehl’in Erenköy körfezine 18 Mart’tan önce yerleştirdiği mayınların önemli bir etkisi oldu.¹²²

Amiral De Roberk komutasında ki İtilaf donanması 18 Mart günü Boğaz’da ağır bir yara alınca “Çanakkale geçilmez” gerçeğini anladılar.¹²³

İtilaf donanması Boğaz girişindeki engelleri geçebilseydi buradan öte ilerlemesi çok zordu. Boğaz girişten hemen sonra Kilitbahir-Eceabat ve Çimenlikkale-Nara Burnu arasında dar bir şeritte on bir sıra mayın ve Türk bataryaları bulunuyordu. Daha ileride Midilli ve Yavuz başta olmak üzere Türk donanmasının yarattığı engeli aşarak Marmara’ya ve oradan İstanbul’a ulaşmaları mümkün değildi.¹²⁴

Churchill ve bazı tarihçiler tarafından, Robeck ve İtilaf filosunun Boğazı geçmek için ikinci bir saldırı yapsaydı başarılı olurdu, çünkü tabyalarda ağır cephane kalmamıştı iddiaları ortaya atılmıştı. Churchill’in Türklerin ağır cephanesinin azaldığına dair istihbaratı doru değildi. Bunun aksine Türk siperlerinde ve topçularında bol miktarda cephane varı. İngiliz donanma tarihçisi Sir Julian Corbett’inin belirttiğine göre Türk siperlerinde her bir ağır top başına ortalama yetmiş seferlik, 15 cm çapındaki havan topları için yüz otuz seferlik, mayın koruma silahları için de silah başına yüz elli seferlik cephane vardı. Mesela 18 Mart akşamı Erenköy bölgesinde 8. Türk Alayı’nda 3.634 havan topu mermisi vardı. 4. Topçu Alayı’nda 1.100 mermiden 992’si duruyordu. Kepez’deki bataryada ise 2.672 mermiden 492’si kullanılmamıştı. Muinzafer bataryasında da 691 mermi kalmıştı. Boğazkesen’de bir bataryada 374 mermi kullanılmıştı ve bu bataryada 756 mermi daha vardı. Krpez bölgesindeki deniz bataryası 260 mermi kullanmıştı ve daha 658 mermisi vardı. Üç topçu bölüğünde 924 mermi bulunuyordu. Sili’deki dağ bataryası da sadece 64 mermi kullanmıştı ve elinde 720 mermi daha bulunmaktaydı.¹²⁵ Yukarıda kısaca belirtildiği gibi, Türk cephelelerinde yeteri kadar silah ve cephane vardı. Osmanlı Devleti gerekli asker, silah ve cephane tedbirlerini zamanında almıştı.

Savaş sırasında İtilaf Devletleri, Çanakkale cephesinde Türk ordusunun gücünü azaltmak amacıyla Osmanlı toprakları içinde yaşayan Ermeniler ile Rumları isyana teşvik ettiler ve bunların maddi güçlerinden de yararlandılar. Çünkü Ermeniler ve Rumlar levant ticareti yaparak çok zengin olmuşlardı.¹²⁶

¹²² “Liman Von Sanders Paşa’nın Çanakkale Hatıraları”, **Çanakkale Hatıraları**, İstanbul 2002, C. 2, s. 52-53.

¹²³ Cemalettin Yıldız, **Çanakkale Seddülbahir Kahramanları**, İzmir, 2005, s. 6.

¹²⁴ **Çanakkale Muharebeleri 75 nci Yıl Armağanı**, s.32

¹²⁵ Travers, **age.**, s. 34.

¹²⁶ **Çanakkale Muharebeleri 75 nci Yıl Armağanı**, s. 5. Levantalılar adı verilen sömürü grupları ticari hayata hakim idiler. Ülkenin iş ve ticaret hayatı bunların elindeydi. Bir Rum iki Yahudi’den, bir Ermeni iki Rum’dan, bir şeytan da bir Ermeni’den daha iyi iş yaparak para kazanırdı.

Çanakkale savaşlarında elde edilen başarı sonucunda Türklerin morali düzeldi¹²⁷ ve Balkan savaşlarında yenilmiş olma mahcubiyeti ortadan kalktı. Türk kumandan ve askerleri gelecek için gururunu ve kararlılığını ortaya koydu. Bu kararlılıkla Anadolu'nun ebedi bir vatan olma yolunu açtı.¹²⁸ Avusturya Donanma Cemiyeti, Osmanlı ordusunun Çanakkale'deki tarihi zaferini, 11 Nisan 1915'te gönderdiği bir yazı ile takdir etti.¹²⁹ Bahr-i Sefid Kumandanı Cevat Paşa'ya,¹³⁰ 13 Nisan'da Boğaz'ın savunmasındaki başarısından dolayı Almanya tarafından Croix de Fer nişanı verildi.¹³¹ 18 Mart'ta gösterdiği üstün başarıdan dolayı Meclis-i Mahsusi Vükela tarafından 25 Nisan'da Padişah Mehmet Reşat'a "Gazi" unvanı verildi.¹³² 3. Kolordu Kumandanı Esat Paşa, 29 Nisan'da savaşta göstermiş olduğu başarılarından dolayı Altın Muharebe Liyakat Madalyası ile ödüllendirildi.¹³³

Robeck, kumandasında bulunan İtilaf donanmasını, ordunun desteğini alarak saldırı yapmaya hazırladı. Fakat 19–24 Mart 1915 tarihleri arası esen sert rüzgar, donanmanın harekete geçmesine engel oldu.¹³⁴

21 Mart'ta İngilizler kaybettikleri gemilerinin yerine yenilerini göndererek yeniden boğazlara hücum etmeyi planladılar.¹³⁵ Bunun üzerine 25 Mart'ta takviye edilen İtilaf donanmalarına karşı Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası'nı savunacak olan 1. Ordu kumandanı Alman Mareşal Liman Von Sanders 5. Ordu Komutanlığı'na getirildi.¹³⁶ Hızla işe başlayan Sanders Paşa için 27 Mart'ta Gelibolu'daki Fransız konsolosluğu binası karargâh yapıldı.¹³⁷ Başkomutan Enver Paşa'nın önerilerini dikkate alan Sanders Paşa, Türk tümenlerini birbirinden uzak mevzilere yerleştirdi.¹³⁸ Düşmanın nereden çıkarma yapacağını bilmediği için önce Asya kıyısında bulunan Beşiğe Koyu ile Kumkale'yi tahkim ettirdi. Sonra Avrupa yakasında olan Seddülbahir ve Kabatepe bölgesinin orta bölgesine 9. Tümen'i konuşlandırdı. 19. Tümeni Eceabat'ta yerleştirdi. Muhtemel çıkarmanın

¹²⁷ N. Hakkı Uluğ, **Çanakkale Destanının 50. Yılı**, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayınları, s.31.

¹²⁸ **Çanakkale'de Türk**, s. 36.

¹²⁹ **OBÇM**, C. 1, s. 61.

¹³⁰ Yılmaz Öztuna, "18 Mar" **Türkiye Gazetesi**, 19 Mart 2007 Pazartesi. Cevat Çonbanlı Paşa (1870–1938) bir mareşalin oğludur. Atatürk'ün Harp Akademisi'nde hocasıdır. 1919'da Atatürk'ün Samsuna gönderilmesinde önemli etkisi olmuştur. Atatürk döneminde, ölümüne kadar fiilen orgeneral olarak kalmıştır. 18 Mart Kahramanı olarak anılan Cevat Çobanlı'nın günümüzde yapılan Çanakkale savaşlarını anma törenlerinde adı bile geçmemektedir. Bu durum Türk Milleti'ne yakışmamaktadır.

¹³¹ **OBÇM**, C. 1, s. 63.

¹³² **OBÇM**, C. 1, s. 78.

¹³³ **OBÇM**, C. 1, s. 85.

¹³⁴ Travers, **age.**, s. 36.

¹³⁵ **OBÇM**, C. 1, s. 47; Travers, **age.**, s. 43.

¹³⁶ Yıldız, **age.**, s. ; Ergüder, **age.**, s. 143; Ahmet Altıntaş, **Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı İon Hamilton'un Çanakkale Savaşları Raporu**, Çanakkale 1999, s.8.

¹³⁷ **OBÇM**, C. 1, s. 48.

¹³⁸ Travers, **age.**, s. 43.

Bolayır/Saros bölgesinden yapılacağını düşünerek buraya 4. ve 5. Tümen'i yerleştirdi, burada bulunan bataryaları güçlendirdi.¹³⁹

Çanakkale zaferi yurt içinde ve yurt dışında sevinçle karşılandı. Nitekim Peşte üniversite öğrencileri bu zaferi 27 Mart'ta sevinç gösterileri ile kutladı. Yine Peşte Hilal-i Ahmer Cemiyeti, bu zafer anısına yemekli bir toplantı düzenledi.¹⁴⁰

Osmanlı askerlerinin Çanakkale Savaşı'nda kazanmış olduğu zafer Viyana belediyesi tarafından da memnurlukla karşılandı. Viyana belediye başkanlığı 28 Mart'ı kutlamak amacıyla askerlerimize bir tebrik gönderdi.¹⁴¹ Bu zaferden Malezya'nın Batavya şehrinde yaşayan Müslümanlar çok mutlu olduklarından bayram yaptılar. Bu sevinçlerinden dolayı 4 Haziran 1915'te Cuma günü okunan hutbede Padişah'ın adını "Gazi" olarak andılar.¹⁴²

Düşman saldırıları devam ediyordu. Türk askerine takviye ve düşmanı zayıflatmak amacıyla Padişah'ın hizmetinde bulunan Ertuğrul vapuru 28 Mart'ta boğaza gönderildi.¹⁴³ Bundan sonra savunmamız denizde de etkili olmaya başladı. Bozcaada'da daha önce yara almış olan Fransız zırhlısı Gaulois batırıldı. İtilaf Devletleri tarafında siyaset izleyen İsveç Hükümeti, bu gemiyi kurtarmak için izin istedi, fakat Almanya bu talebi uygun bulmadı.¹⁴⁴

3. Kara Savaşları

Denizen boğazı geçemeyen İtilaf donanması komutanları 22 Mart sabahı saat 10.00 da Queen Elizabeth gemisinde Hamilton başkanlığında toplandı. Toplantıya Tümgeneral Walter Braithwaite, Birdwood, Robeck ve Roger Keyes katılarak karaya asker çıkarma kararı aldılar. Bu karar gereğince en geç Nisan ayının başında çıkarma yapmayı planladılar. Bu planın uygulanması için hazırlıklarını tamamladılar.¹⁴⁵ 23 Mart'ta Başkomutan General Sir Ian Hamilton, Birritanya Savaş Bakanı Lord H.H. Kitchener'e bir telgraf çekerek Gelibolu'da bulunan kırk bin Türk'le savaşmak için kara kuvvetlerine ihtiyaçları olduğunu bildirdi. Çünkü Sir Ian Hamilton, Türklerin yeni savunma hatları ve mayınları ile başa çıkamayan donanmasına güvenemiyordu.¹⁴⁶

Çanakkale Boğazı'ndan geçemeyen İngiliz ve Fransız kuvvetleri, Bolayır, Beşik'e Kumkale, Kabatepe, Seddülbahir, Alçıtepe ve Kilitbahir'e çıkarma yapmayı planladı.¹⁴⁷ Bu plan üzerine hareket eden Fransızlar, Mondros'ta iskele inşa ettiler, İngilizler de Bozcaada'da işgal hareketlerine giriştiler. İngiliz ve Fransız kumandanları burada yaptıkları çalışmalarını gizlice yürüttüler.¹⁴⁸ Savaşmak için

¹³⁹ Travers, *age.*, s. 44.

¹⁴⁰ **OBÇM**, C. 1, s. 73-74.

¹⁴¹ **OBÇM**, C. 1, s. 50.

¹⁴² **OBÇM**, C. 1, s. 115.

¹⁴³ **OBÇM**, C. 1, s. 49.

¹⁴⁴ **OBÇM**, C. 1, s. 51.

¹⁴⁵ Travers, *age.*, s. 38-39.

¹⁴⁶ Travers, *age.*, s. 39-40.

¹⁴⁷ Ergüder, *age.*, s. 143.

¹⁴⁸ **OBÇM**, C. 1, s. 51-52.

çıkarma hazırlıklarını tamamlayan İtilaf kuvvetleri 1 Nisan 1915'te Kuru Çiftlik, Yeniköy, Çınar Limanı, Despot ve Deliyanı sırtları ile Koyun Limanı'nı bombaladı. Körfeze giren bir zırhlı Karaağaç Limanı'nı ağır bir şekilde bombalayarak buradaki birliklerimizi etkisiz hale getirdi. Türk askerinin şiddetli savunması karşısında şaşkın olan İngiltere, savaşa devam edebilmek için 125 torpil arama gemisi istedi. Ayrıca savaşı devam ettirebilmek için Bozcaada'ya savaş uçaklarını gizlemek için kapalı havaalanı yaptırdı. Gelibolu Yarımadası'na asker çıkarmak için Mondros'a asker yığmaya başladı.¹⁴⁹ Bunun yanısıra Kahire, Sidney, Melburn, Vellington ve Londra gibi büyük şehirlerde yayınlanan gazetelerde Türkler aleyhine ön yargılı kamuoyu oluşturmaya çalıştı. Bu çıkarılan gazetelerde Türklerin, acımasız, vahşi ve barbar olduklarını, savaş esirlerine kötü davrandığını yalan bir şekilde yayımlattı.¹⁵⁰ Oysa Türk askeri, esir düşen İtilaf askerlerine insani yardımda buldukları gibi onların bütün ihtiyaçlarını karşıladı, esirlerin elini sıktı ve onları güvenli bir şekilde İstanbul'a gönderdi.¹⁵¹

3 Nisan'da karaya çıkararak Arıburnu'ndan taarruz eden İtilaf askerleri geri püskürtüldü. Gelibolu'yu top ateşine tutan Agamemnon zırhlısı isabet alınca geri çekildi. Kabatepe önünde bulunan düşman nakliye gemisi isabet aldı ve gemide yangın çıktı. Bunun üzerine diğer gemilerde savaş alanını terk etti.¹⁵²

4 Nisan'da İtilaf donanmasından bir torpil arama gemisi ile Seddülbahir civarını bombalayan beş büyük düşman gemisi batırıldı, dört gemi de savaşılamaz hale getirildi.¹⁵³

7 Nisan'da Çanakkale Boğazı'na yaklaşmak isteyen düşman torpil gemisine bataryalarımızdan atılan mermi isabet etti ve bu gemi Kumkale açıklarında battı.¹⁵⁴

10 Nisan'da körfezde bulunan 4. Henri Zırhlısı'na bataryalarımızdan elli iki mermi atıldı ve bunların çoğu gemiye isabet etti. Defalarca yaptıkları saldırılarda İtilaf askerleri çok zayıf verdi ve toplam beş bin asker kaldı. Kumandası altındaki asker sayısı azalınca General Boman ile General d'Amade takviye kuvvet getirmek amacıyla Mısır'a gitti. Buradan temin ettiği askerler ile Suriye sahilinden karaya çıkarma yapmayı planladı.¹⁵⁵

İngilizler savaş sırasında uluslararası kurallara uymuyorlardı. Nitekim 11 Nisan'da Agamemnon Zırhlısı'yla Bolayır köyündeki Süleyman Paşa türbesini bombaladılar.¹⁵⁶

Kısa sürede Çanakkale'ye saldırı hazırlıklarını tamamlayan İtilaf donanmasına ait bir zırhlı torpido ve uçak gemisi 13 Nisan'da Saros Körfezi'ne geldi.¹⁵⁷

¹⁴⁹ **OBÇM**, C. 1, s. 55-56.

¹⁵⁰ Mete Tuncok, **Azınlıkların Kaleminden Mehmetçik**, Ankara 1997, s.21-26.

¹⁵¹ **ATASE Arşivi**, K: 258, D: 1068, F: 33/2-1.

¹⁵² **OBÇM**, C. 1, s. 89.

¹⁵³ **OBÇM**, C. 1, s. 58.

¹⁵⁴ **OBÇM**, C. 1, s. 59.

¹⁵⁵ **OBÇM**, C. 1, s. 60-61.

¹⁵⁶ **OBÇM**, C. 1, s. 70.

¹⁵⁷ **OBÇM**, C. 1, s. 62.

17 Nisan'da Saros Körfezi üzerinde uçan düşman uçağı denize düşürüldü. Bunu kurtarmak için denize inen uçağı topçu birliklerimiz ateş etti ve bu uçağı batırdı. Bunlara yardım için gelen Amiral Nelson zırhlısıyla bir tayyare gemisine mermi isabet edince zırhlı uzaklaştı ve tayyare gemisi de hasar gören tayyareyi arkasına alarak çekildi. Yine bugün öğleden önce E -15 işaretli İngiliz deniz altısı Çanakkale Boğazı'nın Karanlık limanının doğusunda batırıldı.¹⁵⁸

19 Nisan'da Süddülbahir'de bataryalarımızdan Fransız 4. Henry zırhlısına ateş edildi ve zırhlı isabet aldı. Ayrıca Vengeance İngiliz zırhlısı da bataryalarımızdan açılan ateş sonucu isabet aldı ve geri çekildi. Çanakkale Boğazı'nı geçmek isteyen Fransız Joule denizaltısı ateş altına alındı ve bu sırada bir torpile çarparak battı. Bolayır civarında yerleşim yerlerini ateşleyen Agamemnon zırhlısı isabet aldı ve geri çekilmek zorunda kaldı.¹⁵⁹

21 Nisan'da Fransızlar, Yeni Zelandalı ve Avusturalyalı askerleri İskenderiye'den gemilerle Çanakkale'ye getirmek üzere yola çıkardılar.¹⁶⁰ Bu arada Fransız römorkları ve mavnaları Marsilya'dan Limni Adası'na geldi.¹⁶¹

İtilaf kuvvetleri 25 Nisan'da çeşitli yerlerde karadan çıkarma harekâtına başladı. Bu harekât şöyle planlandı. Asıl kuvvetler Seddülbahir'e çıkacak ve buradan Türk merkez istihkâmlarının arkasına yürünecek. Kumkale'ye çıkacak olan Fransız alayı buraya taarruz ederken, İngiliz fırkası Kabatepe'ye çıkarma yaparak asıl kuvveti koruyacak ve kısa yoldan merkez istihkâmlarının arkasına yürüyerek asıl kuvvetle birlikte hareket edecek. Türk askerini yanıltmak için Saros Körfezi gibi diğer yerlerde de gösteri amaçlı çıkarma yapılacak.¹⁶²

Ordu kumandanı Sanders Paşa, İngiliz ve Fransızların taarruzlarının Anadolu kıyılarında beklediğinden Birinci Ordu'yu oluşturan iki kolordudan birini Anadolu tarafına geçirmişti. Bu nedenle İtilaf donanmasının çıkarma yaptığı tarafta askeri kuvvetimiz azalmıştı. Bu arada İtilaf donanmasının karaya asker çıkarmasına engel olma yolu izleniyordu. Türk kumandanları bunun sakıncalarını Sanders Paşa'ya anlattılar ise de başarılı olamadılar. Fakat bu yanlışlık sonradan anlaşıldı ise de yapılacak bir şey kalmamıştı.

Arıburnu cephesinde Mustafa Kemal kumandasında 19. Fırka ve birde 9. Fırka vardı. Arıburnu'ndan çıkarma yapmayı uygun bulan İtilaf Devletleri'nin Anzak (Avusturalia and New Zealand Army Corb) birlikleri 25 Nisan'da karaya çıktı. Burada karaya çıkan düşman askerlerine 27. Türk Alayı'nın ikinci taburu derhal ateşle karşılık verdi.¹⁶³

Kirte'nin güneydoğusunda 25 Nisan'da, İtilaf Devletleri'nin on iki büyük (Dretnot, Zırhlı Kruvazör) on beşi küçük torpido harp gemisi, on büyük ve on küçük nakliye gemisi ve birçok kayık römorklarla beraber iki adet dubadan oluşan filosu bulunuyordu. Bu filo Tekeburnu ve Seddülbahir İskelesi'ni sararak çıkarma

¹⁵⁸ **OBÇM**, C. 1, s. 91.

¹⁵⁹ **OBÇM**, C. 1, s. 96.

¹⁶⁰ **OBÇM**, C. 1, s. 76.

¹⁶¹ **OBÇM**, C. 1, s. 77.

¹⁶² Atsız, **age.**, s. 51.

¹⁶³ Atsız, **age.**, s. 53; Eyicil, **age.**, s. 254.

yapmaya başladı. Tekekoyu ve Ertuğrul Koyu'na iki büyük duba yaklaşarak asker çıkardı. Bu sırada Türk askerleri hendekten tüfeğini uzatarak kıyıya yaklaşanlara ateş açmaya başladı. Türk askerlerinin attığı kurşunların etkisiyle İtilaf askerlerinin cesetleri suya dökülmeye başladı. Cesetlerden çıkan kan ile Ertuğrul Koyu'ndaki deniz suyunun rengi geçici bir süre değişerek kırmızılaştı.¹⁶⁴ Askerlerimizin isabetli atışları sonucunda düşman askeri denize döküldü. Ertuğrul sahili kusa bir süre içinde balık istifi gibi düşman cesetleriyle doldu.¹⁶⁵

25 Nisan saldırısında Sanders Paşa, Gelibolu'daki karargâhına dönmeyerek Bolayır'da kaldı. Komutayı yerinde yürütmek amacıyla 26 Nisan'da da Bolayır'da kaldı. Bu sırada Arıburnu ve Seddülbahir'deki savunmayı güçlendirdi. 25–28 Nisan tarihleri arasında Sanders Paşa, dikkatini Bolayır/Saros bölgesi üzerinde yoğunlaştırdı.¹⁶⁶

Çıkarma yapan düşman birlikleri Kirte'ye gelse bile Alçıtepe'yi alması mümkün değildi. Çünkü Alçıtepe sırtlarına çok sayıda yeni tabya ve engeller yapılmıştı.¹⁶⁷

Seddülbahir'in sağ tarafında Fransız askerleri, Fransızların bitişiğinde Senegal, Gurka, daha sonra Sih ve en sonunda İngiliz askerleri bulunuyordu. İtilaf askerlerinin iâşe ve su ihtiyacı yeteri kadar karşılanamıyordu. Ayrıca İtilaf askerleri Gurkalı askerlere hiç güvenmiyordu. Çıkarma sırasında düşman birlikleri çok büyük kayıplar verdiği gibi kalanların da çoğu da hasta idi. İtilaf kumandanları da savaşın genel gidişatı hakkında askerlerine doğru bilgi vermiyordu.¹⁶⁸ İşgalci askerlerin ruh sağlığı da bozulmuştu. Ölümü göze alarak çıkılan bu savaşta, ölüm korkusundan dolayı İtilaf askerlerinin akıl sağlığı da bozuluyordu Bu nedenle İtilaf Devletleri, hasta askerlerini tedavi etmek amacıyla Bozcaada'da tam teşekküllü akıl hastanesi kurdu. Burada askerlerinin psikolojik ve akıl hastalığının tedavilerini yaptırdı.¹⁶⁹

25 Nisan'da Seddülbahir'e birinci çıkarmayı yapan İngiliz birliklerinin hedefi Alçıtepe ile Kilitbahir'i almaktı. İkinci çıkartmayı Anzaklar Kabatepe'ye yaptı. Bu çıkarmayı yapan birliğin hedefi; Kocaçimen Tepesi'ni ele geçirmek, Seddülbahir'deki İngiliz birliklerle Ecabad bölgesini alarak Gelibolu yarımadasının güneyine hâkim olmak ve böylece Marmara yolunu açmaktı.¹⁷⁰

İtilaf askerleri İlyas Burnu ve Anafartalar kıyılarında gezen veya siper kazan Türklere top atışı yaptıkları halde başarısız oluyorlardı. Burada duran deveye Scorpion gemisinden altı top atıldılar fakat isabet ettiremediler. Bu durum onların

¹⁶⁴ Apuhan, *age.*, s. 65.

¹⁶⁵ Binbaşı Mahmud Sabri Bey, "Seddülbahir Muharebesi ve 26. Alay 3. Tabur Harekatı", **Çanakkale Hatıraları**, İstanbul 2003, C. 3, s.68-69.

¹⁶⁶ Travers, *age.*, s. 49-50.

¹⁶⁷ Altıntaş, *age.*, s. 22.

¹⁶⁸ Vahdet Keleşyılmaz, "Çanakkale Muharebeleri Hakkında bir Rapor ve Bir Değerlendirme", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 199, cilt xv, sayı 43, s.75-76.

¹⁶⁹ Ferai Tınç, "Çanakkale Bizim Derinliğimiz", 20 Mart 2006 tarihli **Hürriyet Gazetesi**.

¹⁷⁰ Eyicil, *age.*, s. 254; Altıntaş, *age.*, s. 15

isabetli ateş edemediklerini gösteriyordu.¹⁷¹ Liman Von Sanders komutasındaki Türk birlikleri, Seddülbahir Kalesi'nin doğusunda siperler kazdı, dikenli yeller döşedi, dört makineli tüfe ve dört tane de 37 mm'lik otomatik silah yerleştirdi. Böylece Türk askerleri düşman birliklerine karşı güçlü bir direniş mevzii hazırladı.¹⁷² Türk askerleri karaya çıkmak isteyen düşmana karşı yoğun bir şekilde tüfek ve makineli tüfek ile ateş etti. Ateş altında kalan düşman birlikleri kapana sıkıştılar ve çok ağır zayıat verdiler.¹⁷³

İtilaf askerleri Seddülbahir ve Ertuğrul Koyu'ndan çıkarmaya başlayınca, bu koyun batı yönüne yerleşmiş beş manga askerimizin başında 10. Bölük ikmal erlerinden Ezineli Yahya Çavuş bulunuyordu. Ezineli Yahya Çavuş çıkarma yapan İtilaf birliklerine karşı şiddetle direnerek yüzlerce düşman askerini öldürdü.¹⁷⁴ İtilaf birlikleri ağır bomba ateşleriyle Türk siperlerini etkisiz hale getirince Yahya Çavuş başka siperlere geçerek işgalci askerlere karşı ateşe devam etti. Makineli tüfekle 12 saat ateş eden Yahya Çavuş, tek başına bir tabur asker kadar iş gördü.¹⁷⁵ Elindeki piyade tüfeği ve el bombalarıyla akşama kadar savaştı. Olağanüstü gayret göstererek bir İngiliz bölüğünü 14 saat olduğu yerde durdurmayı başardı.¹⁷⁶

Ayaşlı Ecir Bin Mustafa'nın savaşta bulunduğu siperde düşmana attığı mermi kovanları yarım metre yüksekliğinde yığın oluşturdu. Ecir Bin Mustafa bu mermi kovanlarını, kürekle attı ve düşmana karşı dua okuyarak taarruz etti.¹⁷⁷

Hüseyin oğlu Mustafa Onbaşı, Kirte savaşında mermisi bitince düşmana süngü ile saldırdı. Ölümünden korkan düşman askeri kum torbalarına sarılıyordu. Mustafa Onbaşı süngüsü ile savaşırken süngüsü kırıldı. İşgalcilerin top ateşine maruz kalınca el bombalarıyla saldırdı. Saldırı sırasında şarapnel misket parçasının kendisine isabet etmesiyle yaralandı. Mustafa Onbaşı işgalcilere saldırırken atılan top ve silah seslerinden dolayı düşman tarafının feryadını duymuyor ve İtilaf askerlerinden asla korkmuyordu. Subayların telkin ve tavsiyelerine uyarak taarruz ediyor ve dua okuyordu.¹⁷⁸

Çanakkale Savaşlarında, Anzaklar, İtilaf askerlerinin safında Türklere karşı savaşıyordu. Kendilerine niçin savaştıkları sorulduğunda “İngilizler bizim kardeşlerimizdir, Dilimiz ve kültürümüz birdir” diyerek cevap veriyorlardı.¹⁷⁹

Cephede savaş şartları çok kötü idi. Ölü cesetlerinin bozulması, yaralıların bakımsızlığı ve aşırı derecede sıcaklar yüzünden sinekler çoğalmıştı. Yemek yerken birkaç asker sinekleri kovalamakla görevlendiriliyordu.¹⁸⁰

¹⁷¹ Travers, *age.*, s. 55.

¹⁷² Travers, *age.*, s. 60.

¹⁷³ Travers, *age.*, s. 63.

¹⁷⁴ Gençcan, *age.*, s. 54; Niyazi, *age.*, s. 28.

¹⁷⁵ Binbaşı Mahmud Sabri Bey, *a.g.e.*, s. 73-74.

¹⁷⁶ Yıldız, *age.*, s. 75-76.

¹⁷⁷ Ruşen Eşref Ünaydın, *Çanakkale Savaşları'nda Dediler ki*, TTKB, Ankara 1990, s.3-5.

¹⁷⁸ Ünaydın, *age.*, s. 12-14.

¹⁷⁹ Fahrettin Altay Paşa'nın “Çanakkale Hatıraları”, *Çanakkale Hatıraları*, İstanbul 2002, C. 2, s. 30.

¹⁸⁰ Altay, *age.*, s. 33.

Türkler ve İngilizler göğüs göğüse boğuşuyorlardı. Kanlısirt savaşlarında Türk askeriyle İngiliz askerinin birbirlerini süngülemiş cesetleri vardı. Düşmanın lağımı içinde kalan yaralı Türk askeri kasatura ile toprağı delerek Türk siperlerine geçmeyi başardı.¹⁸¹

Conkbayırı savaşlarında hücumla geçerken askerlerimiz düşman gemisinin şiddetli top ateşine aldırılmıyordu. Bu ateş altında iki metre derinliğinde hendeği birbirlerinin omuzlarına basarak geçiyorlardı. Savaşın şiddetine rağmen Türk askeri karşı tarafa insani yardımda da bulunuyorlardı. Mesela su fiçileri taşıyan saka Türk eri yanlışlıkla İngiliz siperlerine girdi ve orada ölmekte olan iki İngiliz askerine su verdi.¹⁸²

25 Nisan'da düşman gemileri tabyalarımızı dövmeye başlayınca Sanders Paşa, Anadolu'daki kolorduyu takviye için Rumeli tarafına geçirmeye başladı. Bu sevkیات çok güçlükle yapıyordu. Çünkü düşman denizatlıları Marmara'ya girmişti ve plan gereği Fransız birlikleri Kumkale'ye çıkarma yapmaya başlamıştı.¹⁸³

25 Nisan'da İtilaf donanması, Arıburnu, Seddülbahir ve Kumkale'ye asker çıkardı. Osmanlı birliklerinin yoğun savunması sonucu karaya çıkan düşman birlikleri geri çekilmek zorunda kaldılar. 16 zırhlı düşman gemisi yoğun bir şekilde taarruz etti. Tabyalardan atılan mukabil ateşler sonucunda Majestic ve Triump zırhlıları ağır hasar görünce savaş hattından çekildi. Sadece bugün yapılan savaşta düşman 10.000 kayıp verdi.

İngiliz ve Fransız askerleri Haçlı orduları gibi 25 Nisan'da saldırdı ve Anadolu'nun Beşiğe kıyılarından çıkarma yapmaya başladı. Düşman gemileri bir saat bomba ile ateş ettiler. Ateş altında kalan askerlerin durumu çok kötü idi. Bu sırada havada bulut belirdi ve etrafı yoğun sis kapladı. Yoğun sis nedeniyle düşman hedefi göremez oldu. Çaresizlik içinde kalan gemiler saat 11.00'de savaş alanından çekilerek Bozcaada'ya gitti.¹⁸⁴

Şaşkınlık içinde kalan İtilaf askerleri 26 Nisan sabahı su bulamadıkları gibi cephanelerini de bitirmişlerdi. Çaresiz kaldıklarından sahile yığıldılar ve buradan yaralıları teknelere taşıdılar. Aynı gün Türk askerleri Kumkale'de Fransız birliklerinin içine kadar girdiler ve makineli tüfeklerini aldılar. Fransızlara ağır kayıplar verdirerek Zığındere ve Sarıtepe kumsalının boşaltılmasını sağladılar.¹⁸⁵

Kabatepe ve Topçular sırtında dört adet top yerleştirildiği gibi, Türklerin mühimmat ve çok sayıda yedek topu bulunuyordu. Bu tedbirler Anzakların saldırısına karşı alınmıştı.¹⁸⁶

Gelibolu yarım adasına döşenmiş olan dikenli teller ile siperlerinden ve özellikle uçaklar tarafından yönlendirilen Türk topçularından Birdwood ve diğer yüksek rütbeli subaylar çok korkuyordu. Çanakkale ve Nara'da konuşlandırılmış olan Türk topçuları düşmanın ilerlemesini engel oluyordu. Askerlerine yeteri kadar

¹⁸¹ Altay, **age.**, s. 37.

¹⁸² Altay, **age.**, s. 38.

¹⁸³ Atsız, **age.**, s. 52.

¹⁸⁴ Gençcan, **age.**, s.72-73.

¹⁸⁵ Travers, **age.**, s. 70,74,76,77.

¹⁸⁶ Travers, **age.**, s. 82.

yiyecek ve su bile ulaştıramayan İtilaf kumandanları, personelinin yetersizliklerini görmemezlikten gelerek merkez karargâhı suçluyorlardı. Buna rağmen Hamilton ve Birdwood gelişmelerin lehlerine olacağına inanıyorlardı.¹⁸⁷ Hal bu ki komutanların emirlerine uyulmadığı gibi İtilaf askerleri arasında disiplin ve düzen yoktu.¹⁸⁸ Yeni Zelandalı askerlerin su ve cephanesi kalmadığından geri çekiliyordu.¹⁸⁹

27 Nisan'da Sığındere civarı tamamen düşman askerlerinden temizlendi. Kabatepe civarında düşmana karşı yapılan taarruzda büyük zayıat verildi ve denize doğru kaçan düşman sandallara binerek uzaklaştı. Kaçamayanların bir kısmı beyaz bayrak çekerek gruplar halinde teslim oldu. Arıburnu önünde topçu ateşimizin isabetiyle bir düşman nakliye gemisi batırıldı.

Sığındere savaşında şehit düşen askerlerimiz o kadar çoktu ki, bunların cesetleri Cuma namazında bir camide cemaatin secdeye yatma manzarasını andırıyordu. Ebedi istirahatata yatan şehitlerin ağzı ve burnu sineklerle dolmuştu. Cesetler açıkta kaldığı bozulmuştu. Bu nedenler etrafa çok ağır bir koku yayılıyordu. Her türlü sıkıntıya alışmış olan kahraman Türk askerleri, cesetlerin kokusuna aldırmaz etmeden kendine verilen yemeği Allah'a şükrederek yiyor, siperde düşmana silah atıyor, mermisi bitince hücum eden düşmana süngüsünü saplıyordu.¹⁹⁰

Kumkale civarında düşman yeniden taarruz etti ise de 27 Nisan'da tekrar püskürtüldü.¹⁹¹ 28 Nisan'da Kabatepe civarında kalan düşman askerleri buldukları noktalardan çıkarıldı. Aynı gün Jeanne de Arc zırhlısı hasara uğrayarak Bozcaada'ya çekildi. İngiliz torpido muhribi boğaz girişinde batırıldı. Seddülbahir önünde iki düşman gemisi yaralandı ve biri karaya oturdu. Nakliye gemilerinin yanında bulunan askerler römorklara ve mavnalara bindirilerek kurtarılmaya çalışıldı fakat bunlar da batırıldı.¹⁹² Kabatepe'nin kuzeyinde ve Arıburnu Cephesi'nde taarruzlarımız devam etti ve düşman geriye atıldı. Geriye çekilen düşman bol miktarda cephane ve iki makineli tüfek bıraktı. AE-2 Avustralya ve İngiliz denizaltıları Marmara Denizi'ne girmek isterken batırıldı ve 3 subay ile 29 asker esir alındı.¹⁹³

28 Nisan'da Boğaz'da bataryalarımıza saldıran Fransızların Jeanne d'Arc adlı zırhlısı mukabil ateşlerde isabet alarak hasara uğradı. Ağır yaralanan gemi Bozcaada'ya çekildi. Yine aynı gün İngiliz torpidosu Boğaz girişinde batırıldı. Seddülbahir önünde iki düşman nakliye gemisi tabyalarımızdan atılan ateş sonucu isabet aldı ve yaralanan gemi karaya oturdu.¹⁹⁴

28 Nisan'da Seddülbahir cephesinde İtilaf komutanları panik içindeydi. Onların sandığı kadar Türk tarafı da çok iyi değildi. Cepheye yaralanan Türk

¹⁸⁷ Travers, **age.**, s. 80-81.

¹⁸⁸ Travers, **age.**, s. 86

¹⁸⁹ Travers, **age.**, s. 106.

¹⁹⁰ Yıldız, **age.**, s. 158.

¹⁹¹ **OBCM**, C. 1, s. 92.

¹⁹² **OBCM**, C. 1, s. 93.

¹⁹³ **OBCM**, C. 1, s. 95.

¹⁹⁴ **OBCM**, C. 1, s. 81-82.

askerleri Maydos'taki hastaneye gruplar halinde kendi başlarına gidiyorlardı. Sağlık hizmetleri çok yetersizdi.¹⁹⁵

1 Mayıs'ta Arıburnu ve Seddülbahir'de düşmana karşı taarruzda bulunuldu. Boğaz girişinde bulunan 4. Henri ve Vengeance zırhlıları isabet alarak geri çekildi. 2 Mayıs'ta savaş devam ederken boğazı geçmek isteyen bir denizaltı torpillerimizin müdahalesiyle imha edildi. 4 Mayıs'ta Seddülbahir'de Türk askerlerinin taarruzu karşısında düşman denize dökülmekten zor kurtuldu ve teçhizatını bırakarak kaçtı. Düşman birlikleri Kabatepe civarına asker çıkarmaya çalıştı ise de başarılı olamadı.¹⁹⁶

3 Mayıs'ta devan eden Seddülbahir savaşı sırasında Gelibolu Yarımadası'nın sivri uç kısmı İtlaf Devletleri'nin savaş ve nakliye gemileri ile çelenk gibi sarıldı. Gemilerden yayılan ışıklarla etraf gündüz gibi aydınlanıyordu. Güçlü ışıldaklarını Türk siperleri üzerine çeviren düşman savaş gemileri durmadan mermi yağdırıyorlardı. Bunların karşısında Türklerin ellerinde çok yetersiz sayıda sahra bataryaları vardı.¹⁹⁷ Bugün Arıburnu Kabatepe, Seddülbahir'de taarruza geçen düşman mevzilerinden çıkarılarak geri atıldı. Donanmalarının yardıma gelmesiyle düşman denize dökülmekten zor kurtuldu. Çekilmek zorunda kalan düşman askerleri geride bol miktarda cephane ve 3 makineli tüfek bıraktı.¹⁹⁸

4 Mayıs'ta birliklerimiz, Arıburnu'nda düşmanın avcı siperlerine kadar girdi ve istihkâm araçlarından kazma ve kürek ele geçirdi.¹⁹⁹ 5 Mayıs'ta Seddülbahir'de düşmana karşı yapılan taarruzda İngilizlere çok büyük kayıplar verdirildi. Bu sırada fazla miktarda cephane ile üç makineli tüfek ele geçirildi. Bugüne kadar Türk askerleri 10 makineli tüfek ele geçirdi.²⁰⁰

6 Mayıs'ta yapılan ikinci Kirte Savaşı'nda Türk askerlerinin başarılı olması, 5. Ordu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders'in kendisine ve komutası altındaki birliklere güveninin artmasına neden oldu.²⁰¹

6-8 Mayıs'ta Seddülbahir'de İtlaf askerleri tarafından yapılan saldırı karşısında Türk komutanları arasında emir komuta zinciri problemi ortaya çıktı. Liman Von Sanders Paşa'nın kurmay başkanı olan Kazım Bey, Enver Paşa'yı arayarak krizin çözülmesini istedi. Bizzat Gelibolu'ya gelen Enver Paşa 5. Ordu'da çıkan bu krizi yerinde çözdü. Düşman saldırıları durunca Enver Paşa ile 5. Ordu arasındaki anlaşmazlık sona erdi.²⁰²

9 Mayıs'ta düşman donanması Boğaz'da bulunun Türk tabyalarını ağır bir şekilde ateşe tuttu. Seddülbahir civarında düşmanın taarruzu akim bırakıldı ve savaş gece yarısına kadar sürdü. Türk askerlerinin saldırıları sonunda düşman birlikleri

¹⁹⁵ Travers, *age.*, s. 116.

¹⁹⁶ **OBÇM**, C. 1, s. 89.

¹⁹⁷ Sanders, *age.*, s. 67.

¹⁹⁸ **OBÇM**, C. 1, s. 97.

¹⁹⁹ **OBÇM**, C. 1, s. 97.

²⁰⁰ **OBÇM**, C. 1, s. 98.

²⁰¹ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekatı (TSKT)**, Ankara 1980, C. 5, 3. Kitap, s. 14.

²⁰² Travers, *age.*, s. 122.

geldiği yere püskürtüldü.²⁰³ Aynı gün düşman askerlerinin Arıburnu'na hücumu, Türk askerinin süngü taarruzlarıyla etkisiz hale getirildi. Bu süngü taarruzunda düşmana fazla miktarda zayıat verildi.²⁰⁴ Cephede başarılı olamayan İngilizler intikam almak amacıyla 10 Mayıs'ta Maydos kasabasında Hilal-i Ahmer bayrağını çeken hastaneyi bombaladılar. Bombalama sırasında hastanede bulunan 30 yaralı Türk askeri şehit oldu.²⁰⁵ Bu olay üzerine İngilizlerin bir daha Hilal-i Ahmer bayrağını taşıyan hastanelerimizi bombalaması halinde veya İngiliz denizaltılarının Osmanlı hastane gemilerine taarruzu durumunda İngiliz esirlerinin idam edileceği sert bir dille bildirildi.²⁰⁶

11 Mayıs'ta topçularımız düşmanın arkasını ve iskele mahallerini ateş altına aldı. Boğaz girişinde bulunan İngiliz zırhlısına dört mermi isabet edince donanma geri çekildi.²⁰⁷

Muavenet-i Milli torpido botu 13 Mayıs akşamı, Yüzbaşı Firle komutasındaki Goliath zırhlısına Morto Limanında saldırdı ve birkaç torpil atarak zırhlısı orta ve arka kısmından vurdu. Ateşin etkisiyle zırhlı battı. Torpido botu bu hareketi o kadar maharetle ve çabuk yaptı ki bir hasara uğramadan Marmara'ya geri döndü. ²⁰⁸ Batan Goliath İngiliz zırhlısında bulunan beş yüz askerin çoğu denizde boğuldu.²⁰⁹

14 Mayıs'ta Majestic zırhlısı ile Albion zırhlısı boğaza girmeye çalıştılar ise de, top ateşlerimiz karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar.²¹⁰ 15 Mayıs'ta Arıburnu'nda düşmanın hücumu karşısında şiddetli çatışmalar oldu. Bu çatışmalarda 300 düşmandan askeri öldürülürken ve toplam 1.500 İtilaf askeri zayıat verdi. Bunların karşısında savaşıyan Türk askeri çok az kayıp verdi ve 200 silah ile fazla miktarda cephane ele geçirdi. Karada savaşıyan birliklerimizi havadan destekleyen uçaklarımız Seddülbahir'de düşman siperlerini bombaladı.

16 Mayıs'ta Yeniköy ve Bolayır civarını yoğun bir şekilde ateşleyen Fransız zırhlısı, topçu ateşlerimizi etkisiz hale getirdi.²¹¹

Mustafa Kemal Paşa'nın bütün Arıburnu kuvvetlerini kapsayan kumandanlığı 17 Mayıs 1917 tarihine kadar devam etti. Bu süre içerisinde yer yer karşılıklı taarruzlarda bulunuldu. Bu taarruzlardan birini Mustafa Kemal Paşa şöyle anlatıyor: "Biz ferdi kahramanlık sahneleriyle meşgul olmuyoruz yalnız size Bombasırtı vakasını anlatmadan geçemeyeceğim. Karşılıklı siperler arasındaki mesafemiz sekiz metre yani ölüm muhakkak... Birinci siperdekiler, hiç biri kurtulmamacasına bütünüyle düşüyor. İkincidekiler de onların yerine gidiyor, fakat

²⁰³ **OBÇM**, C. 1, s. 95.

²⁰⁴ **OBÇM**, C. 1, s. 100.

²⁰⁵ **OBÇM**, C. 1, s. 90.

²⁰⁶ **BOA, HR. SYS**, 2179/3.

²⁰⁷ **OBÇM**, C. 1, s. 101.

²⁰⁸ Sanders, **age.**, s. 73-74.

²⁰⁹ **OBÇM**, C. 1, s. 120; Gençcan, **age.**, s.106-107; Niyazi, **age.**, s. 273-277; **OBÇM**, C. 1, s. 102.

²¹⁰ **OBÇM**, C. 1, s. 121.

²¹¹ **OBÇM**, C. 1, s. 117.

ne kadar imrenilecek bir soğukkanlılık ve tevekkülle biliyor musunuz! Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor, hiç ufak bir fütür bile göstermiyor; sarsılmak yok! Okumak bilenler ellerinde Kur'an-ı Kerim, cennete girmeye hazırlanıyorlar, bilmeyenler kelime-i şahadet çekerek yürüyorlar. Bu Türk askerindeki ruh kuvvetini gösteren hayret ve tebrike değer bir misaldir. Emin olmalısınız ki, Çanakkale Muharebesi'ni kazandıran bu yüksek ruhtur.”²¹²

17 Mayıs'ta Arıburnu mıntıkasında Amiral Nelson zırhlısı İsmailoğlu Tepesi'ni bombaladı.²¹³ 18 Mayıs'ta Charlamenghe, 4. Henri ve Quantze zırhlıları Rumeli kıyılarına ateş açtı ve Anadolu bataryalarımızdan karşılık verilmesi üzerine bu zırhlılar geri çekildi.²¹⁴

Arıburnu'nda Anzakların top ateşleri altında düşman mevzilerine 19 Mayıs'ta taarruz edildi. Siperlere girilerek iki makineli tüfek ele geçirildi. Boğaz'a girmeye çalışan düşman zırhlılarına bataryalarımızdan ateşle karşılık verildi.²¹⁵ Türk askerinin kahramanca taarruzu karşısında düşman askerleri avcı hendeklerimize kötü koku yayan gaz bombaları attı.

Almanlar savaş sırasında ilk defa Avrupa'da 22 Nisan 1915'te klorin gazı kullandı. İngilizler, Berlin'den İstanbul'a da kimyasal gaz gönderildiğini Rus istihbaratından öğrendiler. Churchill, Almanların klorin gazı kullanmasına misilleme olarak Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral de Robeck ile amiral Hamilton'a Çanakkale'de gaz kullanma talimatı verdi. Bu talimatım yanısıra Churchill, Gelibolu'ya 4600 tüp kimyasal gaz ile 50000 gaz maskesi gönderdi. İngiltere bunlara ilave olarak Çanakkale'ye 1600 gaz tüpü ve 85000 ton klorin gazıyla doldurulmuş 3000 tüp kimyasal gaz sevk etti. 21 Mayıs'ta Boğaz'a sokulan düşman gemisine kaleden top ateşi ile karşılık verildi. İsabet alan gemi dumanlar içinde kaldı. Diğer gemiler imdadına geldi ve sürükleyerek Boğazdan çıkardı.²¹⁶

Çanakkale Cephesi'nde Türk askerinin başarılarını gölgelemek isteyen Fransa, 18 Mayıs'ta resmi bildiri yayımladı ve bu bildiri ile Fransız kamuoyuna yanlış bilgi verdi. Bildiride İtilaf askerlerinin Kababtepe'yi işgal ettiğini, Türk askerlerini yok ettiklerini ve Mehmetçiği siperden geriye attıklarını duyurdu²¹⁷ Bu bildiride belirtilemlerin tam aksine Çanakkale Cephesi'nde Türk birlikleri, İtilaf askerlerine karşı kahramanca ve başarılı bir şekilde savaşıyordu.²¹⁸

Fransızlar yalan bilgi vererek kendi kamuoyunu yanıltırken İngilizler de İstanbul'da bir Hükümete karşı ihtilal çıktığı söylentisini yaydı. Fransız ve İngilizlerin bu şekilde yalan haber ve propagandaya dayalı çalışmaları Fransız

²¹² Ruşen Eşref, “Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat”, **Çanakkale Hatıraları**, İstanbul 2003, C. 3, s. 37; Cemil Conk Paşa, “Çanakkale Conkbayırı Savaşları”, **Çanakkale Hatıraları**, İstanbul 2002, C. 2, s. 210; **Çanakkale Conkbayırı Savaşları**, Erkaniharbiye Umumiye Basımevi, Ankara 1959, s.26.

²¹³ **OBÇM**, C. 1, s. 118.

²¹⁴ **OBÇM**, C. 1, s. 122.

²¹⁵ **OBÇM**, C. 1, s. 123.

²¹⁶ **OBÇM**, C. 1, s. 118; 22.03.2007 tarihli **Yeni Şafak** Gazetesi,

²¹⁷ **OBÇM**, C. 1, s. 152.

²¹⁸ **OBÇM**, C. 1, s. 106.

kamuoyunda olumlu bir etki bırakmadığı gibi İngiliz kamuoyunu da aldatmaktan başka bir işe yaramadı.²¹⁹

20 Mayıs'ta Arıburnu'nda ve Seddülbahir'de düşman siperlerine taarruz edildi. Süngü hücumlarımızla düşman geri atıldı.²²⁰ Aynı gün İtilaf donanmasının denizaltısı yolcu taşıyan Kısmet vapurunu kovaladı ve İstanbul vapuruna ateş etti. İtilaf denizaltısı, yolcu taşıyan gemilerimize ateş açarak savaş kurallarını ihlal etmekten çekinmedi.²²¹

21 Mayıs'ta İngiliz zırhlısı Rumeli'deki piyade mevzilerimizi bombaladı. Bu sırada bataryalarımızdan açılan ateş sonucu isabet alan zırhlı kaçarak Morto limanına sığındı.²²² 22 Mayıs'ta Arıburnu ve Seddülbahir cephesinde yapılan şiddetli muharebede düşmana dört binden fazla zayıat verildi.²²³ Aynı gün toparlanan düşman birlikleri Seddülbahir'e taarruz etti. Düşman birliklerin şiddetli saldırısı karşısında Türk askeri azimle direnerek çarpıştı ve bu çarpışmada 43 asker şehit düştü, 28 asker yaralandı. Cephe üzerinde uçan düşman uçağına top ve tüfekle ateş edildi, isabet alan uçak denize düştü.²²⁴ Seddülbahir'de göğüs göğüse yapılan savaşta düşman birliklerinden 2.000 asker öldü ve 4.000 asker de yaralandı.²²⁵

23 Mayıs'ta Seddülbahir'de düşmana taarruz edildi ve geri çekilmek zorunda kalan düşman geride 2.000 ölü bıraktı. Bugün dokuz saat süren şiddetli muharebede Türklerden 43 asker şehit oldu ve 420 asker yaralandı. İtilaf donanmasından Majestik ve Vangeance zırhlıları isabet alınca geri çekildi. Yirmi beş sene önce yaptırılmış olan Pelenge-i Derya Ganbotu, düşman denizaltısının saldırısına uğrayarak batırıldı. Pelenge-i Derya gemimiz toplarını düşman denizaltısına karşı kullandı ise de bir netice alınamadı. Gemi personelinden bir subay ve bir er şehit oldu.²²⁶

24 Mayıs'ta taraflar arasında geçici ateşkes yapıldı. Yaralı ve ölülerin ortadan kaldırılması sırasında Türk askerleri çok cesur ve kahramanca hareket ettiler. Düşman askerlerine güler yüzle davranarak, incir ve üzüm gibi tatlı yiyecekler verdiler, onlar da Türk askerlerine sığır etinden hazırlamış kavurma ikram ettiler.²²⁷

25 Mayıs'ta Alman denizaltıları, Arıburnu önünde üzerinde 14 adet 19'luk ve 4 adet 25'lik topu bulunan İngiliz Triumph zırhlısını batırdı. Geminin personelinin çok az bir kısmı kurtuldu. Gemi sağ tarafına yatarak yavaş yavaş batarken sahilde bekleyen yirmi bin İtilaf askeri seyirci kalmaktan başka bir şey yapamadı. Türk askerleri Chelmer gemisini bombalamaya başladı. Bu gemi önce

²¹⁹ Sayılır, *age.*, s. 49.

²²⁰ **OBÇM**, C. 1, s. 124.

²²¹ **BOA, DH. EUM. VRK**, 25/4.

²²² **OBÇM**, C. 1, s. 125.

²²³ **OBÇM**, C. 1, s. 127.

²²⁴ **OBÇM**, C. 1, s. 104.

²²⁵ **OBÇM**, C. 1, s. 119.

²²⁶ **OBÇM**, C. 1, s. 126.

²²⁷ Altıntaş, *age.*, s. 84.

Kefalo'ya sonra Mondros'a gitti.²²⁸ Yoğun ateş karşısına kalan diğer düşman gemileri İmroz adasına doğru kaçtı. Bu zırhlı gemilerden biri Morto Limanı'na gelerek bombardımana başladı ise de Anadolu bataryalarımızdan açılan ateş karşısında tutunamayarak geri çekildi.²²⁹

Çanakkale Cephelerinde fazla miktarda zayıat veren İngilizler, yaralı askerlerini Mısır'a götürdüler. Mısır'a götürülen yaralı çok olması İngiliz askerlerinin moralinin bozulmasına neden oldu.²³⁰ Çünkü Mısır ve Malta hastaneleri yaralı İngiliz askerlerle doluydu. Ayrıca Mısır'da bulunan İngiliz askerleri, Mısırlı Müslümanların kendilerine karşı ayaklanacağı endişesine düştüler.²³¹

İngilizler intikam almak amacıyla savaş kurallarını ihlal ederek 25 Mayıs'ta Hilal-i Ahmer bayrağını taşıyan hastanemizi ve hastane gemilerimizi bombaladılar.²³² Akbaş Tekkesi hastane çadırlarını bombayla tahrip ettiler ve Marmara havzasında seyreden yolcu gemilerimize saldırdılar.²³³ Bu hareketleriyle İngilizler, Cenevre Sözleşmesi'ne ve 1907'de yapılan Lahey Sulh Kontratosu'na uymadıklarını bir kere daha ortaya koydular.²³⁴

27 Mayıs'ta Alman denizaltısı tarafından Seddülbahir önünde Majestic İngiliz zırhlısı batırıldı. İtlaf Devletleri'nin savaş gemileri limana doğru sürüldü. İtlaf birlikleri, Türk askerlerinin döşediği dikenli tel ve attığı şarapnellere karşısında geri çekildi.²³⁵ Aynı gün birliklerimiz düşman ateşi altında Kabatepe sahilinde denize girerek burada bulunan mavnalarda yüklü 36 nakliye arabasını ele geçirerek karaya çıkardı.²³⁶ Yine aynı gün Alman denizaltıları Gelibolu Yarımadası etrafında dolaşan İngiliz zırhlı gemilerini etkisiz hale getirdiler.²³⁷ Bugün birliklerimiz tarafından torpillenen ve İmroz Adasına çekilen Agememnon sistemindeki düşman zırhlısı kayboldu.²³⁸

Çanakkale'de Türkler karşısında başarılı olamayan İngilizler, 28 Mayıs 1915 tarihli Manchester Guardian Gazetesi'nde yayımladıkları yazı ile harbe devam etmek istemediklerini halka duyurdular. Çünkü savaşlar sırasında İngilizlerin verdiği denizaltı kayıpları beklediklerinin üzerinde oldu. Niekim U-51 Numaralı Alman Denizaltı Kumandanı Yüzbaşı Hersing, İngilizlerin Panfizer, Majestic zırhlılarının yanısıra beş nakliye gemisini de batırdı. İngilizlere göre savaşa devam edebilmek için İngiliz denizaltılarını Türk ve Alman taarruzlarından koruyacak yeni bir silaha acilen ihtiyaçları vardı.²³⁹

²²⁸ Travers, *age.*, s. 111-112.

²²⁹ **OBÇM**, C. 1, s. 107, 127, 119.

²³⁰ **BOA, HR. SYS**, 2409/85

²³¹ Keleş, *agm.*, s.76.

²³² **OBÇM**, C. 1, s. 109.

²³³ **OBÇM**, C. 1, s. 111.

²³⁴ **OBÇM**, C. 1, s. 112.

²³⁵ Travers, *age.*, s. 124.

²³⁶ **OBÇM**, C. 1, s. 128.

²³⁷ Sanders, *age.*, s. 73-74.

²³⁸ **OBÇM**, C. 1, s. 129.

²³⁹ **OBÇM**, C. 1, s. 148-149.

29 Mayıs'ta Arıburnu'nda birliklerimiz süngü ile hücum ederek düşmanı dört yüz metre geriye attı. Uçaklarımız düşman mevzilerini başarılı bir şekilde bombaladı.²⁴⁰

30 Mayıs'ta Seddülbahir'de düşman gemilerinin etkili top ateşlerine rağmen birliklerimiz hücum ederek düşman mevzilerini ateş altında aldı.²⁴¹

Seddülbahir mıntıkasında 4 Haziran'da Üçüncü Kirte Savaşı'nda düşman taarruzu ile başlayan harekât iki gün devam etti. Subay ve erlerimiz büyük kahramanlıklar göstererek yaptıkları karşı taarruzda düşman geri püskürtüldü. Bu taarruzda birliklerimiz tarafından 17 adet makineli tüfek ve birçok mühimmat ele geçirildi.²⁴² Üçüncü Kirte Savaşı'nda Türk askerlerinin yiğit bir şekilde savaşması sonucunda Fransız kolordusu başarısız oldu.²⁴³ Üçüncü Kirte Savaşı'nda Fransızlar 31 subay 2.000 er, İngilizler 6.000 subay ve er kayıp verdi. Bu savaşta Türk askeri ise 65 subay ve 4.952 er zayıat verdi.²⁴⁴ Kanlıdere sırtlarında yapılan savaşta Türk ve İtilaf askerleri boğaz boğaza savaştı. Savaş meydanında oluşan kalın toz bulutlar arasında ateşler yükseliyordu. Boğuşma şeklinde yapılan savaşta Türk askerlerinden 21 subay 569 er şehit oldu.²⁴⁵ İtilaf cephesinde savaşan Hunter-Weston, 4 Haziran'da yenilmelerine sepep olarak; haberleşmenin yetersizliğini, Fransız askerlerinin eğitimsizliğini, İtilaf subaylarının kaybedilmesini, zapt ettikleri yerlerin Kraliyet Deniz Tümeni tarafından korunamamasını ve Türklerin ağır makineli ile ateş etmelerini neden olarak anlattı.²⁴⁶

4 Haziran'da siperler İtilaf askerlerinin cesetleriyle doluydu. Havanın sıcak olmasından dolayı bu cesetler kokuyor ve bu kokudan askerler yemek yiyemiyordu. Sağlıkları bozulduğundan kusuyorlardı ve İtilaf askerleri hastaydı.²⁴⁷

Arıburnu ve Seddülbahir'de Türk askerlerinin taarruzu, 5 ve 6 Haziran'da şiddetli bir şekilde devam etti.²⁴⁸ 7 Haziran'da düşman denizaltısı, Ceyhun nakliye vapurumuzu batırdı. Kanlısirt'ta bulunan düşman mevzileri top ateşimizle tahrip edildi. Yoğun top ateşi karşısında dayanamayan düşman nakliye gemisi isabet aldı ve yanarak yan yattı.²⁴⁹

9 Haziran'da Arıburnu ve Seddülbahir cephelerinde top ve tüfek ateşleri ile savaşa devam edildi. Öğleden sonra Tekeburnu civarında yangın çıktı ve bu yangının etkisiyle düşman cephanesi infilak etti.²⁵⁰

11 Haziran'da Mustafa Kemal'in emriyle askerlerimiz Arıburnu'nda düşman siperlerine taarruz etti ve bu taarruzda İtilaf birliklerine büyük kayıplar verdirildi. Arıburnu savaşlarında düşman siperleri ile Türk siperleri arasındaki

²⁴⁰ **OBÇM**, C. 1, s. 129.

²⁴¹ **OBÇM**, C. 1, s. 130.

²⁴² **OBÇM**, C. 1, s. 131.

²⁴³ **TSKT**, C. 5, 3. Kitap, s. 46.

²⁴⁴ **TSKT**, C. 5, 3. Kitap, s. 71-72.

²⁴⁵ Cemil Conk Paşa, **age.**, s.131-133.

²⁴⁶ Travers, **age.**, s. 132.

²⁴⁷ Travers, **age.**, s. 135.

²⁴⁸ **OBÇM**, C. 1, s. 133-135.

²⁴⁹ **BOA, DH.EUM.VRK**, 25/25.

²⁵⁰ **BOA, HR, MA**, 1134/65.

mesafe 8–12 metre idi. Siperlerin bu kadar yakın olmasından dolayı Arıburnu ve Korkuderesi'nde bulunan düşman askerleri korku ve endişe içinde bulunuyordu. İtilaf askerlerinin morali bozuk olmasına rağmen Türk askerlerinin morali çok yüksekti. Yüksek moral içinde bulunan askerlerimizin bulunduğu siperlerden atılan bomba ve yeraltı lağımların etkisiyle İtilaf askerlerinin bulunduğu siperler alevler içinde kaldı.²⁵¹

Sir Hamilton'un ifade ettiği gibi Conkbayırı'nda kahramanca savaşan Türk askerleri, İngiliz askerlerine ağır kayıplar verdirdi. Türk askerleri “Allah Allah” diyerek taarruz etti ve korkusuzca savaştı.²⁵² Conkbayırı yamaçlarından aşağı doğru sel gibi koşan Türk askerleri, İtilaf askerlerinin yoğun bir şekilde yaptığı kara ve deniz ateşi altında ilerledi. Askerlerimizin ilerlemesi karşısında Yeni Zelanda askerleri, on makineli tüfekle namluları ısıdan kızarıncaya kadar kısa mesafeden öldürücü bir şekilde ateş ediyorlardı. Bu ağır ateş karşısında Türk askerleri büyük kayıplar verdi. Bundan dolayı çok az sayıda askerimiz Conkbayırı'nın Türk tarafındaki sırtlar üzerinde bulunan siperlerine dönebildi.²⁵³

Lalaebaba ve Gazibaba'da Türk ileri karakolları bulunuyordu. Bu karakollarda bulunan Türk askerleri araziye çok iyi biliyordu. Az sayıda askerimiz gecenin karanlığından istifade ederek kumsala kadar sokuldu ve düşman birliklerinin ateş hattına girdi. Sayılarının az olmasına rağmen cesaret ve kahramanlık göstererek ilerleyen askerlerimiz İtilaf birliklerinin 34. Tugayı'na ağır zayıyat verdi.²⁵⁴

12 Haziran'da Arıburnu'nda düşman birliklerinin şiddetli top ve tüfek atışları, bataryalarımızdan yapılan karşı atışlar sonunda susturuldu. Çaresiz kalan düşman birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı. Korku ve şaşkınlık içinde geri çekilen İtilaf askerleri Türklerin ateşinden kurtulmak için kendilerini derelere attı. Kurşun ve süngü ile vurulan İtilaf askerleri derelerde yığılıp kaldı. Çekilen İtilaf askerleri geride fazla miktarda silah ve cephaneye bıraktı. İtilaf askerlerini etkisiz hale getiren birliklerimiz bunların bıraktığı silah ve cephaneyi ele geçirdi.²⁵⁵ Karada yapılan savaş Türklerin lehine devam ederken İtilaf tayyareleri, savaş kurallarını hiçe sayarak Arıburnu mıntıkasında yaralı askerlerimizin bulunduğu hastaneyi bombaladı.²⁵⁶

13–14 Haziran'da Arıburnu mıntıkası karşısında İtilaf askerlerinin inşa ettiği siperler tahrip edildi. Seddülbahir'de Türk askerlerinin taarruz karşısında dayanamayan İtilaf askerleri bir makineli tüfek ile beş tüfek ve birçok savaş malzemesi bırakarak kaçtı.²⁵⁷

15 Haziran'da Arıburnu karşısında bulunan siperlerimiz üzerinde uçan düşman uçağı topçu ateşlerimizin müdahalesiyle düşürüldü. 17–18 Haziran'da

²⁵¹ Eşref, **age.**, s. 40.

²⁵² Eşref, **age.**, s. 54.

²⁵³ Altıntaş, **age.**, s. 56.

²⁵⁴ Altıntaş, **age.**, s. 64.

²⁵⁵ **BOA, HR, MA**, 1135/7.

²⁵⁶ **BOA, HR. SYS**, 2103/1.

²⁵⁷ **BOA, HR, MA**, 1131/35.

Arıburnu'nda yapılan savaşta İtilaf askerlerinin çoğu öldürüldü. Bir top mermimiz düşman torpidosuna isabet etti ve torpido ağır hasara uğrattı.²⁵⁸ Bu sırada Marmara Denizi'ne gizlice geçen İtilaf denizaltısı bir kayığımıza ateş açtı.²⁵⁹

20 Haziran'da Arıburnu'nda karşılıklı top ve tüfek muharebeleri devam etti ve düşmanın saldırısı etkisiz hale getirildi.²⁶⁰ 21 Haziran'ının sabahından gece yarısına kadar Seddülbahir'de Türk cephesini parçalamak isteyen İtilaf askerleri inatla direndi.²⁶¹ Ancak Türk askerinin şiddetli bir şekilde karşı koymasıyla burada kanlı bir savaş oldu. Kayıplara daha fazla dayanamayan İtilaf askerleri geri çekildi.²⁶²

22 Haziran'da Arıburnu sahiline yaklaşan İtilaf donanmasına ait savaş gemileri Sahra topçularımızın atışları karşısında bölgeden uzaklaştı. Kerevizdere'de şiddetli bir şekilde karşı koyan askerlerimiz gece baskınıyla İtilaf askerlerini buradan uzaklaştırdı ve düşman birliklerine fazla miktarda insan ve cephane kaybı verdirdi.²⁶³

24 Haziran'da Seddülbahir'de aralıklarla savaş devam etti. Geri çekilen düşmandan 26 tüfek, 9 sandık cephane, fazla miktarda yedek parça, telefon malzemeleri ve bombalar ele geçirildi.²⁶⁴

25 Haziran'da düşman siperleri ağır toplarla ateş altına alındı. Bomba ateşimizden korunmak için düşman askerleri siperlerine tel örgüler çekti.²⁶⁵ Bir zırhlı himayesinde 9 torpido, 11 araştırma gemisi ve bir balon gemisi Arıburnu istikametine gelerek Çanakkale'ye otuz bomba attı. Bomba sonucu Çanakkale'de çıkan yangın gece yarısına kadar devam etti. Kayaltepe'de konuşlanan topçularımız İtilaf donanmasına etkili ateşle açtı. Türk topçularının yoğun ateşi altında kalan düşman donanması İmroz Adası'na çekildi.²⁶⁶

26–27 Haziran gecesi Arıburnu'nda piyade askerlerimizin ateşleri ve topçu birliklerimizin bombaları düşman mevzilerini ateş altına alındı. Karada hareketsiz kalan İtilaf birlikleri uçakları ile Kumkale'nin güneyini ve Yenişehir Köyü'nü bombaladı.²⁶⁷

27–28 Haziran gecesi Seddülbahir'de düşman siperlerimizi bombaladı. 28 Haziran günü öğleden önce Sığındere'de birliklerimiz karşı taarruza geçti ve düşman siperlerini ele geçirdi. Anadolu bataryalarımız, düşmanın Tekke Burnu'ndaki bataryalarını susturdu. Uçaklarımız Seddülbahir'de düşman siperlerini bombalayarak hale getirdi.²⁶⁸

²⁵⁸ BOA, HR, MA, 1131/73.

²⁵⁹ BOA, HR, SYS, 2103/1.

²⁶⁰ BOA, HR, MA, 1131/24.

²⁶¹ Altıntaş, age., s. 16.

²⁶² BOA, HR, MA, 1131/40.

²⁶³ BOA, HR, MA, 1131/45.

²⁶⁴ BOA, HR, MA, 1131/64.

²⁶⁵ BOA, HR, MA, 1131/90.

²⁶⁶ OBCM, C. 1, s. 153.

²⁶⁷ BOA, HR, MA, 1132/91.

²⁶⁸ BOA, HR, MA, 1133/3.

29 Haziran'da Arıburnu ve Seddülbahir'de savaş gün boyu devam etti. Birliklerimiz düşman mevzilerine girerek kararlı bir şekilde süngü muharebesine devam ettiler.²⁶⁹

30 Haziran'da Seddülbahir'deki muharebe devam ederken düşmanın bir bataryası susturuldu, bir obüs topu tahrip edildi, fazla miktarda insan ve hayvan öldürüldü.²⁷⁰

Arıburnu'nda piyade ve topçu birliklerimizin ateşleri karşısında başarısız olan İtilaf askerleri uluslararası kurallara uymayarak yeşil renkli gaz çıkaran ve kötü koku yayan kimyasal gaz bombaları kullandılar. Kimyasal gaz bombalarının kullanıldığı sırada rüzgâr denizden karaya esiyordu. Kullanılan gaz bombalarının yaydığı kimyasal gaz ile Türk askerleri zehirlenecekti. Fakat gaz bombaları kullanılınca rüzgâr yön değiştirerek karadan denize doğru esmeye başladı ve böylece kimyasal gaz İtilaf askerlerinin üzerine gitti. Rüzgârın karadan denize doğru esmesi uzun bir süre devam etti. Netice itibariyle kullanılan kimyasal gazdan bombasından Türk askerlerinin yanısıra İtilaf askerler de zehirlendi.²⁷¹ İngilizlerin savaşın uluslararası kurallarını ihlal ederek kimyasal gaz bombası kullanmalarına rağmen Türk birlikleri, 2 Temmuz'da süngü taarruzlarıyla düşman siperlerine girerek İtilaf askerlerine büyük darbeler vurdu.²⁷²

2 Temmuz'da girilen süngü taarruzunda 72. Alayın 3. Tabur'dan toplam 43 asker şehit oldu.²⁷³ 28 Haziran - 5 Temmuz 1915 tarihleri arasında Sığındere'de yapılan savaşta 11. Tümen'de toplam 10 subay ve 2.003 er savaş dışı kaldı.²⁷⁴

3 Temmuz'da düşman gemileri Kabatepe civarını bombaladılar. Topçularımızın karşılık vermesiyle gemi arka tarafından isabet alarak savaş alanından uzaklaştı. Aynı gün, Arıburnu ve Seddülbahir civarında düşman saldırıları etkisiz hale getirildi. Topçu birliklerimizin ateşiyle Süleymanderesi'nin batısında bulunan düşmanın silah ve cephanede deposu imha edildi.²⁷⁵

Alman denizaltısı 4 Temmuz'da, top ateşiyle saldıran düşman gemilerine zayıf verdi ve Seddülbahir önünde Fransız nakliye gemisini 3 dakika gibi kısa bir süre içinde batırdı.²⁷⁶ Bataryalarımızdan ve siperlerimizden yapılan ateş karşısında başarılı olamayan düşman birlikleri, savunmasız olan Arıburnu önündeki hastane gemimize 6 Temmuz'da ateş etti. Aynı gün Arıburnu'nda topçu birliklerimiz etkili bir şekilde ateş ederek mermilerini düşman hedeflerine isabet ettirdi. Tekke Burnu'na çıkarma yapan düşman üzerine Anadolu bataryalarımızdan

²⁶⁹ BOA, HR, MA, 1133/20.

²⁷⁰ BOA, HR, MA, 1133/58.

²⁷¹ Hamit Haksever, "Çanakkale Savaşı'nda İngiliz Oyunu" **İlkadım Bir Mekteptir**, Nisan 2005, sayı 2001.

²⁷² BOA, HR, MA, 1133/67.

²⁷³ TSKT, C. 5, 3. Kitap, s. 183.

²⁷⁴ TSKT, C. 5, 3. Kitap, s. 157.

²⁷⁵ OBÇM, C. 1, s. 154-155.

²⁷⁶ BOA, HR, MA, 1134/7.

yoğun ateş edilerek tam isabet sağlandı. Tam ortasına isabet eden top mermilerimizin etkisiyle İtilaf askerleri önemli miktarda kayıp verdi.²⁷⁷

7 Temmuz'da Seddülbahir'de düşmanın iki siperi, Türk askerleri tarafından ele geçirildi. Seddülbahir'in sağ ve sol cephesinde piyade ve topçu ateşlerimiz devam etti. Tekeburnu'ndaki düşmanın karargâh çadırları Türk ateşi altında kaldı.²⁷⁸

8 Temmuz'da Morto Limanı civarında uçan düşman uçağı, topçularımızın müdahalesiyle uzaklaştırıldı. Cephede başarılı olamayan düşman gemileri, 10 Temmuz'da Mudanya iskelesinde Biga yolcu vapurunu bombalayarak savaş dışındaki bölgelere taarruz ettiler.²⁷⁹

10 Temmuz'da Kabatepe karşısında bulunan düşman zırhlı gemileri 200 top mermisi attı. Topçularımızın karşı ateşiyle bir düşman zırhlısı isabet aldı ve bu yarayla zırhlı, cepheden çekildi. Hisarlık bölgesinin batısında düşman obüs bataryasının açtığı ateşe karşılık verildi ve bir düşman obüs topu vurularak tahrip edildi. İtilaf savaş uçakları Anadolu sahilinde seyrederken uçak bataryalarımız tarafından ateş açıldı ve düşman uçakları geri çekildi.²⁸⁰

11 Temmuz'da Morto Limanı'nda bulunan düşman bataryaları ve uçak hangarları Anadolu bataryalarımızın etkili ateşleriyle dövüldü.²⁸¹ Hamilton, 12 Temmuz'da Kerevizdere ağzından itibaren Seddülbahir ve Alçıtepe'ye kadar olan bölgeyi işgal etme planı yaptı.²⁸² 13 Temmuz'da Seddülbahir'de süngü hücumları ile düşman geriye atıldı. Kerevizdere civarına sokulan düşman torpidoları bataryalarımızdan yapılan isabetli atışlar karşısında geri çekildi.²⁸³

14 Temmuz'da Arıburnu sahiline yaklaşan düşmanın bir nakliye gemisi ile bir torpidosu topçu ateşlerimiz karşısında tutunamayarak geri çekildi. Ayrıca civarda dolaşan iki büyük düşman mavnasından biri batırıldı diğerinde de yangın çıkarıldı.²⁸⁴

15 Temmuz'da Arıburnu'nda Türk askerinin ateşleri sonunda düşman mevzilerinde çıkan yangın güçlükle söndürülebildi. Kabatepe karşısına gelen düşman gemileri uzaktan Türk mevzilerini bombaladılar ise de bir netice elde edemedi geri çekildiler. Bu çarpışmalar sırasında İtilaf askerleri kayıp ve yaralılarını üç büyük, iki küçük hastane gemilerine bindirerek batıya doğru götürdü. Hastane amblemi taşıyan İtilaf Devletleri'nin gemileri amacının dışında kullanılarak asker taşıdı ve bu askerler Kerevizderesi'nden karaya çıkarıldı.²⁸⁵

İngilizler, hastane gemileriyle 15 Temmuz'da Kerevizderesi ve Seddülbahir'e birliklerini taşıyarak karaya asker çıkardılar. Savaş kurallarına uymayan İngilizler Osmanlı'nın hastane gemilerini bombaladıkları gibi,

²⁷⁷ BOA, HR, MA, 1134/24.

²⁷⁸ BOA, HR, MA, 1134/36.

²⁷⁹ OBÇM, C. 1, s. 155, 155,156.

²⁸⁰ BOA, HR, MA, 1134/8.

²⁸¹ BOA, HR, MA, 1134/98.

²⁸² Altıntaş, age., s. 25

²⁸³ OBÇM, C. 1, s. 200; BOA, HR, MA, 1135/24.

²⁸⁴ OBÇM, C. 1, s. 2001; BOA, HR, MA, 1135/41.

²⁸⁵ OBÇM, C. 1, s. 2001; BOA, HR, MA, 1135/42.

kendilerinin hastane gemilerinin dokunulmazlığını istismar ettiler. Bu görüntü altında hastane gemilerini amaçları dışında kullanarak kıyıya asker çıkardılar. Hastane gemilerinin bu şekilde kullanılmasındaki amaç Türk askerlerini yanılmaktı. Çünkü savaş kuralları gereği hastane amblemi taşıyan gemilere dokunulmuyordu. İtilaf askerleri hastane amblemi taşıyan gemilerinin dokunulmazlık kuralına sığınırken 16 Temmuz'da Arıburnu civarında Hilal-i Ahmer bayrağını çeken gemilerimizi bombaladılar.²⁸⁶

16 Temmuz'da Arıburnu ve Seddülbahir'de İtilaf askerleri ile Türkler karşılıklı olarak birbirlerine piyade ve makineli tüfeklerle taarruz etti. Morto Limanı'nda bulunan düşman siperlerine ani baskın yapılarak İtilaf askerleri etkisiz hale getirildi. Türk askerlerinin bu saldırısı karşısında düşman birlikleri Tekke Burnu'nda ve Seddülbahir civarında tutunamaz hale gelerek geri çekildi.²⁸⁷

Çanakkale cephelerinde İtilaf askerlerinin başarısızlığını ve fazla miktarda zayıat verdiğini gören Mısırlılar, İngiliz üniformasını giyerek savaşmak istemediler. Yaralı düşman askerleri Mısır'a götürüldüğünde sayılarının çok olması dolayısıyla tedavi edilemedi ve birçoğu tifo hastalığından öldü. Ayrıca İngilizler, Mısır'da yaralı Fransız askerlerine kendi yaralı askerleri kadar değer vermediler. 18 Temmuz'da cepheden Mısır'a gönderilen yaralı Avustralya askerleri içinde buldukları vahameti anlayamadılar. Burada İngiliz tabibi bulunmadığı gibi hasta bakıcı ve sağlık malzemesi de eksikti. U nedenle yaralılar gemilere bindirerek tedavi edilmeden başka yerlere sevk edildi. Sevk edilen hastaların çoğu gemilerde öldü.

Mısır'da bulunan Avusturyalı askerler buradaki fuhuş yerlerine gittiler. Kadınlara tecavüz ettikleri gibi isteklerine cevap vermeyen kadınları pencerelerden dışarı attılar. Serkeşlik içerisinde bulunarak çevreyi rahatsız ettiler ve insanlara saldırdılar. Gündüz saat 12'de Başkumandan Maxwell'in otomobilini çaldılar.²⁸⁸

Cephede kahramanca savaşan Türk askerleri birbirlerine en iyi şekilde yardımcı oldukları gibi ele geçirdikleri yaralı Avustralyalı askerlere de su ve yiyecek verdiler, yaralı askerlerin yaralarını sardılar. Yaralanmış, aç ve susuz kalmış İngiliz askerlerine ekmek ve su verdiler.²⁸⁹ İngiliz ve Fransız birlikleri ise, esir düşen Osmanlı askerlerine insanlık ve hukuk dışı muamelelerde bulundular.²⁹⁰

18 Temmuz'da Seddülbahir'de düşman kuvvetleri siperlerimize hücum etti. Osmanlı birlikleri karşı taarruzda bulunarak düşman birliklerinin bulunduğu siperlerin içine girerek buradaki İtilaf askerlerini süngüleyerek öldürdü. Yaralı veya sağ kalan askerleri de esir etti.²⁹¹ 19 Temmuz'da düşman U denizaltısı Mudanya iskelesinde yolcu taşıyan Biga vapurunu torpiledi.²⁹²

²⁸⁶ **OBÇM**, C. 1, s. 188.

²⁸⁷ **BOA, HR. MA**, 1135/56.

²⁸⁸ **OBÇM**, C. 1, s. 176; **BOA, HR. MA**, 1135/70.

²⁸⁹ **BOA, HR. MA**, 1135/96.

²⁹⁰ **BOA, HR. SYS**, 2189/1.

²⁹¹ **BOA, HR. MA**, 1135/78.

²⁹² **OBÇM**, C. 1, s. 189-190.

20 Temmuz'da Arıburnu'nda düşman mıntikasında patlatılan lağımlar sonunda büyük zayıatlar verdirildi. Lağımlarda çalışan düşman askerleri toprak altında kaldı. Aynı gün düşmana önce bombalarla sonra süngülerle saldırıldı. Türk birliklerinin süngü hücumu karşısında tutunamayan düşman kendi siperlerine firar etmek zorunda kaldı.²⁹³

Arıburnu'nda 22 Temmuz'da karşılıklı lağım muharebeleri devam etti. Sol taraftan topçularımızın ateşi ile düşman geri çekildi. Bu arada Kerevizdere civarından yaklaşan düşman, Anadolu bataryalarımızdan atılan ateşlerin etkisinde kaldığından geri çekilmeye mecbur oldu.²⁹⁴

Çanakkale savaşlarında 3. Kolordu komutanı Mirliya Esat Paşa savaş süresince olağanüstü bir çaba harcayarak çalışmıştı. İşte bu hizmetlerinden dolayı Esat Paşa'ya 22 Temmuz'da feriklik rütbesi verildi. Ayrıca 5. Ordu Erkan-ı Harbiye reisi Kaymakam Kazım Bey'e de üstün gayretleri nedeniyle üç sene sefer kıdemi zammı verildi.²⁹⁵

23 Temmuz'da Arıburnu'nda topçu atışları devam etti ve yapılan lağım muharebesinde düşman lağımları patlatılarak iyi sonuçlar alındı. Seddülbahir'de yapılan düşman taarruzu geri püskürtüldü. Seddülbahir'in güney tarafına kuvvet yığmakla meşgul olan İtilaf askerleri, Anadolu bataryalarımız tarafından yapılan etkili top ateşleri ile dağıtıldı.²⁹⁶

24 Temmuz'da Arıburnu ve Seddülbahir'den düşman havan bataryası ve topçu ateşleri ile saldırdı fakat karşı top ateşlerimizle İtilaf topçularının ateşleri susturuldu.²⁹⁷ Aynı gün Moritto adında Fransız denizaltısı, Çanakkale Boğazında batırıldı ve otuz bir asker esir alındı. Arıburnu'nda bulunan bomba bataryalarımız tarafından atılan bombaların etkisiyle düşman siperlerinde yangın çıktı. Top atışlarımız sırasında düşman siperleri ile bu siperler önüne çekilmiş olan tel örgüleri tahrip edildi. Seddülbahir'de İtilaf askerleri yakıcı gaz yayan mermiler kullandı. Bu sırada keşif birliklerimiz düşman siperlerine hücum etti. Siperleri ele geçirdikten sonra buradaki askerleri süngüleyerek öldürdü. Düşman siperlerinden kırk tüfek, cephane ve bir çuval el bombası ele geçirildi.²⁹⁸

İtilaf Devletleri'nin beş savaş uçağı 24 Temmuz'da Çanakkale'nin kuzey doğusunda bulunan Halil Paşa Çiftliği'ndeki hastaneleri bombaladı. Hâlbuki hastane üzerine uzaktan görülebilen iki Hilal-i Ahmer bayrağı çekilmişti. Bombalama sonucunda yanan hastanede bulunan yaralılar çok zor kurtarıldı.²⁹⁹

İtilaf askerleri hastane gibi yerleri bombalamaktan çekinmezken Türk askerleri, esir olarak elde ettikleri düşman askerlerine insanca muamele yapıyorlardı. Türklere esir düşen Thomas O'Neill gibi tutuklular ailelerine yazdıkları mektuplarda Türklerin kendilerine iyi baktıklarını yaralarını tedavi

²⁹³ BOA, HR. MA, 1136/14; BOA, HR. MA, 1136/28.

²⁹⁴ BOA, HR. MA, 1136/35.

²⁹⁵ BOA, İ. HB, 1333.N/141.

²⁹⁶ BOA, HR. MA, 1136/50.

²⁹⁷ BOA, HR. MA, 1136/58.

²⁹⁸ BOA, HR. MA, 1136/64.

²⁹⁹ OBÇM, C. 1, s. 189.

ettiklerini, İngiltere’de bile ulaşamayacakları bir muamele gördüklerini itiraf ediyordu.³⁰⁰

Çanakkale savaşları bütün şiddetiyle devam ederken savaş sırasında gösterdiği olağanüstü gayretlerinden dolayı Mustafa Kemal Bey’in başarıları dikkat çekiyordu. Bu nedenle 19. Fırka Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey, savaştaki büyük gayret ve hizmetleri nedeniyle 28 Temmuz’da 15. Kolordu Kumandanlığı’na tayin edildi.³⁰¹ Mustafa Kemal Bey’in 15. Kolordu Kumandanlığı’na tayini ile Çanakkale Cephesi’nde savaşan askerlere moral desteği verildi.

Savaşta büyük kayıp veren İtilaf ordusuna yardım etmek ve yeni takviye birlikleri sağlamak amacıyla 100 nakliye gemisi ile 150.000 asker Malta’dan Çanakkale’ye doğru hareket etti. Bu takviye birliklerini alan İngilizlerin amacı Anadolu ve Bolayır sahillerine çıkarma yaparak Boğaz’ın işgalini kolaylaştırmaktı. Ayrıca İngilizler, Çanakkale savaşlarını kahramanca yürüten Türk ordusunun arkadan aldığı desteği kesmek istiyordu. Bu arada İngilizler savaşan birliklerini desteklemek amacıyla Midilli adasını işgal etmeyi planladı. Fransızlar da, Malta ve Bezarta bölgesine denizaltılarını gönderdi. İtilaf Devletleri planlarını daha da genişleten Adriyatik denizine altı İngiliz kruvazörü gönderdi.³⁰²

29 Temmuz’da Arıburnu ve Seddülbahir’den düşman topçularıyla bataryalarımız arasında top ateşi devam etti. Seddülbahir’de bataryalarımızdan yapılan ateş sonucunda düşman siperlerinde yangın çıktı ve cephaneleri infilak etti. Anadolu bataryalarımız tarafından Tekke Burnu civarında bulunan düşman birliği bombalandı.³⁰³ 30 Temmuz’da Arıburnu’nda İtilaf askerleri defalarca taarruz etti ise de başarılı olamadı ve buna karşılık veren Türk birlikleri düşmanı çekilmeye mecbur etti.³⁰⁴

31 Temmuz’da Arıburnu, Alçıtepe’de Seddülbahir’de şiddetli topçu ateşleriyle savaş devam etti. Düşman zırhlısından atılan topların isabet ettiği yerlerde bir volkan gibi ateş çıkıyordu.³⁰⁵ İtilaf askerleri lağımlar patlatarak ilerledi, tel örgülerinden ve tahta kalasların üzerinden geçti. Karşılıklı yapılan hücum sırasında İtilaf askerlerinden 95 kayıp ve Türk askerlerinden 100 şehit verildi.³⁰⁶ Topçularımız tarafından atılan bir mermi bir düşman torpidosuna isabet etti ve torpido derhal savaş alanından çekildi.³⁰⁷ Mağlubiyeti hazmedemeyen düşman birlikleri Türk siperlerini susturamayınca, 31 Temmuz’da Kumkale’nin doğusunda bulunan Ezine Hastanesi ile Havuzlar civarındaki hastane binalarımızı bombaladılar.³⁰⁸

³⁰⁰ BOA, HR. MA, 1136/5.

³⁰¹ OBÇM, C. 1, s. 181; BOA, İ. HB, 1333.N/43.

³⁰² OBÇM, C. 1, s. 181-182; BOA, HR. SYS, 2411/51

³⁰³ OBÇM, C. 1, s. 209; BOA, HR. MA, 1137/21.

³⁰⁴ BOA, HR. MA, 1137/22; BOA, HR. MA, 1137/29.

³⁰⁵ Burhan Sayılır, Çanakkale Ümitler, Yanılığlar, Gerçekler, Ankara 2003, s.68.

³⁰⁶ Altıntaş, age., s. 28

³⁰⁷ BOA, HR. MA, 1138/1.

³⁰⁸ BOA, HR. MA, 1137/55.

İngiliz basınında kamuoyuna duyurulan habere göre Çanakkale cephesinde İtilaf askerleri Türk askerlerinin saldırıları karşısında gerekli lojistik desteği alamadılar. Bundan dolayı İtilaf askerleri aç ve susuz kalarak süngü ile hücum etmeye mecbur kaldılar. Çok zor durumda kalan Avustralya ve İngiliz birlikleri 80.000 bin asker zayıat verdi. İngiliz başbakanı Mister Asquith'in de belirttiği gibi 31 Temmuz 1915 tarihine kadar İtilaf Devletleri toplam 330.995 asker kayıp verdi.³⁰⁹

Savaş sırasında İngiliz birlikleri uluslararası hukuk kurallarına uymaktan kaçındı. İhtiras ve kibirle belirledikleri amaçlarına ulaşmak için savunmasız bulunan halkın korunmasını dikkate almadılar. Savunmasız halkın yaşadığı şehirleri bombalayarak yaktılar, kadınları, yaşlıları ve çocukları öldürdüler. Beyaz bayrak çekilmesine rağmen Maydos civarında bulunan hastanemizi bombaladılar. Çanakkale civarında bulunan bütün şehir, köyler ve yerleşim yerlerini yaktılar. Suriye'de sahil kenarında bulunan şehirleri top ateşine tutarak kadınları ve çocukları acımasızca öldürdüler.³¹⁰

31 Temmuz'da Çanakkale'ye saldıran Queen Elizabeth Dretnotu, Türk tabyalarından atılan ateş sonucu isabet alarak savaştan çekildi. Böyle bir zırhlı ve güçlü geminin yara alarak savaştan çekilmesi, İngiliz donanmasında bulunan kırk dretnotun sonunun da böyle olacağı endişesine neden oldu.³¹¹

Savaş süresince İngiliz ve Fransız orduları arasında disiplin aşırı derecede bozulmuştu. İşgalci askerler kendilerine kumandanları tarafından verilen talimatları dikkate almıyorlardı. Nitekim 2 Ağustos 1915'te Limni ve Mondros adalarına çıkan İngiliz ve Fransız askerleri, kötü davranarak halkı dövdüler, mallarını yağmaladılar, kadınlara tecavüz ettiler.³¹²

3-4 Ağustos'ta Arıburnu ve Seddülbahir'de yapılan taarruzlarda birliklerimiz düşmandan iki yüz metrelik araziye ele geçirdi. Geri çekilen İtilaf birliklerinin uçakları Kilitbahir ve Ağderesi mevkiinde bulunan Hilal-i Ahmer bayrağını çeken hastanemizi bombaladı.³¹³

6 Ağustos'ta Arıburnu'nda görülen düşman nakliye gemileri, tabyalarımız tarafından ateş altına alındı. İsabet alan gemiler ve mavnalar yandı. Bu sırada Arıburnu'nun sol cephesinde taarruz eden İtilaf birlikleri ufak bir siperimizi ele geçirdi. Birliklerimizin karşı taarruzu ile burası tekrar alındı ve 300 düşman askeri öldürüldü. Seddülbahir'de taarruza geçen düşman aynı gün ikinci defa geri çekilmeye mecbur kaldı. Akşama doğru şiddetli bir hücum sonucunda İtilaf siperleri ele geçirildi ve siperlerde bulunan itilaf askerlerinin tamamı süngülenerek öldürüldü. Yapılan muharebede 60 İngiliz askeri esir alındı ve iki düşman alayından ancak 30 kadar asker sağ kalabildi.³¹⁴ Seddülbahir'in sağ cephesinde bulunan

³⁰⁹ BOA, HR. MA, 1140/40.

³¹⁰ BOA, HR. SYS, 2412/11.

³¹¹ BOA, HR. SYS, 2099/2.

³¹² BOA, HR. MA, 1138/77.

³¹³ BOA, HR. MA, 1138/12.

³¹⁴ BOA, HR. MA, 1138/39.

General A. Raussel kumandasında 2.000 kişilik Yeni Zelanda kuvvetleri, Türk askerini Ağıldere'ye atmak için hücumu geçti.³¹⁵

İtilaf askerleri 6 Ağustos 1915'te şafak vakti Arıburnu'nda taarruza geçti. 8 Ağustosta Conkbayırı eteklerini İngilizler ele geçirdi. Düşmanı Conkbayırı'ndan geri atmak zorlaşıyordu. İtilaf askerlerinin ilerlemesini önlemek amacıyla Anafartalar grup kumandanlığı oluşturularak kumandanlığı Miralay Fevzi Bey'e verilmişti. Miralay Fevzi Bey, askerlerin yorgunluğunu bahane ederek düşmana karşı yapılması planlanan taarruzu ertesi güne bırakmak istiyordu. Durumun hassasiyetini gören 19. Fırka kumandanı Mustafa Kemal Bey Erkânıharbiye Reisi Miralay Kazım Bey'le konuşarak birliklerin birleştirilmesini ve bütün kuvvetlerin emrine verilmesini istedi.

Bunun üzerine Anafartalar Grup Kumandanlığı'nı üstüne alan ve daha sonra da bu unvanla anılan³¹⁶ Mustafa Kemal Bey, 9 Ağustos'ta şafak vakti İtilaf askerlerinin ilerlemesi karşısında taarruza geçti. İşte bu taarruzda Çanakkale'de en kanlı savaşlardan biri oldu. Türk askerinin kan ve ateş içinde yaptığı Birinci Anafartalar Savaşı kazanıldı.³¹⁷

6 Ağustos savaşlarında İtilaf kuvvetleri geri çekilmeyi düşünmüyorlardı. Fakat moral gücü yüksek, dayanma ve savaş gücü olağanüstü olan Türk askerleri karşısında yapacakları bir şey kalmamıştı. Türk askerleri maddi ve manevi bakımdan eski gücüne ulaşmıştı. Bir de önlerinde kendileriyle birlikte savaşan dâhi komutanları Mustafa Kemal vardı.³¹⁸

6-7 Ağustos gecesi İtilaf Devletleri'nin yeni birlikleri, Arıburnu'nun kuzeyinden iki mevkide karaya çıktı. Türk birliklerinin Karaçalı civarında taarruz etmesi karşısında düşman askerleri geriye atıldı. Seddülbahir'de siperlerimiz düşman siperlerine doğru kırk metre kadar ileri sürüldü. Türk askerinin göğüs göğüse yaptığı savaşta geri çekilmeye mecbur kalan düşman, siperlerimiz önünde 2.000 askerini ölü bırakarak çekildi. Karada kıyasıya mücadele devam ederken Çanakkale sularına giren bir İtilaf denizaltısı, 7 Ağustos'ta Barbaros zırhlımızı batırdı, fakat mürettebatının çoğu kurtarıldı.³¹⁹

6 Ağustos'ta İtilaf birliklerinde bulunan askerlerin durumu çok kötü idi. Bunların arasında bulunan iğrenç ceset kokuları, sinekler, sıcaklık ve susuzluk askerlerin hayatını tehlikeye sokuyordu. Yiyecekleri bozulduğundan tehlike arz ediyordu. Kumanya kaskatı olmuştu. Yemek listesinde bisküvi, domuz pastırması ve reçel vardı. Bunları yedi yüz Türk cesedinin ve çok sayıda İtilaf askerinin aşırı derecede kokan cesetleri yanında yemek zorundaydı. İtilaf askerinin bir kısmı

³¹⁵ Çanakkale Conkbayırı Savaşları, 1959, s.33.

³¹⁶ Belgelerle Atatürk (1916-1922), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 62, Ankara 2005, s.3. Atatürk'ün 4 Ocak 1916'da Sofya'ya gittiğini bildiren bu belgede yardımcı olunması istenirken Atatürk'ün unvanı Anafartalar Grubu Kumandanı olarak yazılmıştır.

³¹⁷ Ergüder, age., s.149.

³¹⁸ Altıntaş, age., s. 32.

³¹⁹ OBCM, C. 1, s. 214-215; BOA, HR. MA, 1138/38.

sadece süt ile su içiyor ve reçel yiyerek idare ediyordu. İyi beslenemedikleri için çoğu hastalanmıştı.³²⁰

7 Ağustos günü yapılan savaşlarda düşman askeri susuzluktan ve açlıktan yorgun düştü. Türk askerlerinin seri müdahaleleri karşısında kalan ve kumsalda bulunan İtilaf askerlerine su dağıtılamadı.³²¹

Anzak birlikleri 7 Ağustos'ta Kılıçbayır ve Düztepe'yi yoğun top ateşine tuttu. Cesarettepe'de İtilaf birliklerinin topçu ateşi Türk makineli tüfeklerini tahrip edemedi ve önde bulunan Türk siperlerini etkisiz hale getiremedi. Hücuma geçen ilk sıradaki İtilaf askerleri, Türk makineli tüfekleri tarafından imha edilince, ikinci sıradakiler, sonra üçüncü sıradakiler öne sürüldü. Bu askerlerin çoğu makineli tüfekler tarafından imha edildi. Bu arada Avustralya Hafif Süvarilerinin bir kısmı topçu ateşi desteğinde Türk siperlerine kadar girdi, fakat başarılı olmadı. İtilaf askerlerinin top atışları dikenli tellere zarar veremedi. Top ateşi başlayınca siperlerde bulunan Türk askerleri buldukları yeri terk edip dere yatağına sığındılar, top ateşi kesilince siperlerine geri döndüler.³²²

Liman Von Sanders, İtilaf askerlerinin Saros Körfezi'nde çıkarma yapacağını dikkate alarak burada yoğunlaştı ve 9. Tümen ile burayı takviye etmesi için Albay Hans Kannengiesser'i gönderdi. 3. Kolordu Komutanı Est Paşa, Kabatepe ile Seddülbahir arasında bir saldırı beklerken Mustafa Kemal ise Kocaçimentepe ve Conkbayırı'ndan saldırı geleceğini bekliyordu.

Türk ordusu cepheye teyakkuz halinde beklerken, Anzak askerleri arasında dizanteri gibi salgın hastalıklar yaygınlaşmıştı. Hastaneye sendeleyerek gidenler tedavi edilmeden hemen tahliye ediliyordu. Sadece ölmek üzere olanlar hastanede bırakılıyordu. Bazen sabahları Anzak askerler sahra tuvaletlerinin üstünde ölmüş olarak bulunuyordu. Bu durumdan İtilaf kumandanları birbirlerini suçluyorlardı.³²³

Liman Von Sanders, 8 Ağustos akşamı, Anafartalar civarında toplanan bütün birliklerin komutasını Arıburnu cephesinin kuzeyinde bulunan 19. Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal'e verdi. Çünkü Sanders, Mustafa Kemal Bey'e tam olarak güveniyordu.³²⁴ Mustafa Kemal Bey, 23 Nisan'da 19. Tümen Komutanı olarak savaşa katılmış ve düşmanı sahile kadar sürmüştü. 19. Tümen kumandanı Albay Mustafa Kemal, düşmana üç ay boyunca kırılmaz bir kuvvetle karşı koymuştu. Sanders'in isteği ile Anafartalar kumandanı olan Mustafa Kemal Bey derhal taarruz planını hazırlayarak harekete geçti.³²⁵ Onun harekete geçmesiyle savaşın yönü Türkler lehine değişmeye başladı. Çünkü Anafartalar harekâtı, Çanakkale Savaşlarının askeri bakımdan en üst noktasını oluşturmaktadır.

Arıburnu ve diğer cephelerde yapılan savaşlarda Türk askerleri, İtilaf askerlerinin silah ateşleri altında sahilde kumlara bakan tepelerde yılmadan duruyorlardı. Yine bu savaşlarda Türk askerleri, o gün için modern haberleşme

³²⁰ Travers, **age.**, s. 146.

³²¹ Altıntaş, **age.**, s. 67.

³²² Travers, **age.**, s. 151-155.

³²³ Travers, **age.**, s. 156-157.

³²⁴ Sanders, **age.**, s. 83.

³²⁵ Cemil Conk Paşa, **age.**, s.172.

araçları olan telgraf ve telsiz gibi cihazları verimli bir şekilde kullanarak birlikler arasında iletişimi sağlıyorlardı.³²⁶

6 Ağustos'ta Türk birlikleri Tekçamlık mevkiini ele geçirincede Avusturyalı askerler süngü takarak dalgalar halinde ileri atıldılar. Bomba ve makineli tüfek ateşi altında ilerleyen Avusturyalılar bu saldırıda başarılı olamadılar.³²⁷

Karada savaşlar devam ederken denizde de harekât devam ediyordu. Nitekim denizde sürdürülen savaşta 8 Ağustos'ta harp malzemesi taşıyan Barbaros Hayrettin adlı savaş gemimiz, bir İngiliz denizaltısı tarafından torpillenerek Gelibolu önlerinde batırıldı.³²⁸

Anafartalar'da Karakoldağı eteğinde savaşılan askerlerimiz, düşmanın ağır saldırılarına rağmen, savaş sırasında esir düşen Teğmen William George Stewart Fawkes'a su ve yiyecek verdiler. Onu korumak için omuzlarında taşıyarak savaş alanından uzaklaştırdılar.³²⁹ Bu örnekte olduğu gibi, Osmanlı askerleri düşman esirlerine insani yardımda bulunurken Fransızlar da savaş sırasında esir aldıkları Türk askerlerini angarya işlerinde kullanıyorlardı. Türk esirlere insanca davranmayarak uluslararası hukuk kurallarını ihlal etmekten çekinmiyorlardı.³³⁰

Türk milleti, cephede savaşılan kahraman çocuklarının levazım ve iaişe ihtiyacını en iyi şekilde karşıladı. Nitekim Fransız basını, Türk milletinin fevkalade dayanma gücünü kendisine sağlanan levazım ve iaişeyi neden olarak gösteriyordu.³³¹ Yani Osmanlı Devleti'nin askerlerine en iyi şekilde baktığını söylüyordu. Türk askerleri de, bağımsızlık için bükülmez bir azimle milletiyle birlikte tek yumruk olarak ölünceye kadar savaşmak kararlılığını ortaya koyuyordu. Fransızlar, Türk askerinin bağımsızlık için her türlü ağır şartlara tahammül edebileceğini bilmiyorlardı.

İtilaf askerleri, 7 Ağustos'ta Anafartalar Koyu'nda yaptıkları çıkarmada ipe tutunarak karaya çıkabildiler ve tüfekleriyle bir makineli tüfek dışında malzemelerini sahile taşıyamadılar. Deniz suyu ve kum yüzünden üç yüz tüfek ve getirebildikleri tek makineli tüfek de çalışmaz durumdaydı. Birlikler arasında haberleşme yetersizdi. İtilaf birlikleri bu olumsuz şartlara rağmen Kireçtepe'ye doğru ilerleri ise de başarılı olamadı.³³²

Türk savunmasını düzenlemek için Liman Von Sanders, Anafartalar da dâhil olmak üzere bütün kuzey grubuna komuta etmek üzere Albay Fevzi'yi tayin etti. Ayrıca Fevzi Bey'e 8 Ağustos'ta iki tümeni kullanarak Anafartalar'da bir saldırı düzenlemesini emretti. Fakat saldırı yapılamadı. Bunun üzerine Liman Von

³²⁶ Altıntaş, **age.**, s. 36.

³²⁷ Altıntaş, **age.**, s. 39.

³²⁸ Sanders, **age.**, s. 87.

³²⁹ **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri (OBÇM)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 73, C. 2, Ankara 2005,

³³⁰ **BOA, HR. SYS**, 2189/2.

³³¹ **OBÇM**, C. 2, s. 77.

³³² Travers, **age.**, s. 183, 186.

Sanders, Fevzi Bey'i görevden alarak yerine 8 Ağustos saat 21:45'te Mustafa Kemal'i getirdi.

İki Türk tümeni 8 Ağustos'da düşmana saldıracak durumda değildi. Saldırmama gerekçesi olarak 7. ve 12. Türk Tümenlerinin bir araya getirip düzeni sağlamak ve araziyi incelemek için zamana ihtiyaçları olduğu söylendi. Hava çok sıcaktı ve Saros bölgesinden Anafartalar'a güneş altında yürüyerek gelen asker çok yorulmuştu. Ancak düzen sağlandıktan, arazi incelendikten ve bir gün dinlendikten sonra 7. v 12. Tümenler düşmana saldıracak duruma geldi. Bunun üzerine Mustafa Kemal, 9 Ağustos sabahı saat 04: 00'da saldırı emri verdi. Bu taarruzda 7. Tümen'de 5.982 ve 12. Tümen'de 10.401 olmak üzere toplam 16.382 asker vardı.³³³

8 Ağustos'ta Conkbayırı'nda yapılan savaşlarda 25. ve 64. Alaylar, yerlerinde durarak düşmana karşı taarruzda bulundu ve İtilaf askerlerini geri püskürttü. Bu alaylarda görev alan subay ve askerler, büyük cesaretle savaşarak düşman birlikleri karşısın yiğitçe durdular.³³⁴

8 Ağustos'ta Anafartalar ve Arıburnu'nda şiddetli muharebe devam etti, İtilaf askerleri tarafından bomba ve mermi yağdırılarak ağır sahra toplarıyla kıyıları dövüldü. Yaklaşık on kilometre mesafe uzakta duran düşman gemileri büyük toplarla tabyaları dövüyordu. 9 Ağustos'ta aynı şiddetle savaş devam etti ve her iki taraftan da kayıplar oldu.³³⁵

Cephede savaşan askerlerimiz şehit olmak için birbiri ile yarışırken bunların aileleri de böyle evlatlar yetiştirdiklerinden dolayı övünüyorlardı. Nitekim Seddülbahir'de şehit olan Ali Haydar'ın annesi Münire Hanım, Şam'dan Enver Paşa'ya gönderdiği mektupta bir şehit validesi olmaktan dolayı memnun olduğunu cephedeki şanlı ordumuzun zafer kazanması için dua ettiğini bildirdi.³³⁶ Bunun gibi örnekler askerlerimizin ve ailelerinin moral seviyesinin çok yüksek olduğunu göstermektedir.

Yeni Zelandalı askerler Anafartalar ve Arıburnu'nda direnmeye devam ettiler. Ancak İtilaf donanmasının top ateşi altında kalarak kayıp verdiler. Cephede bulunan Yeni Zelandalı askerlerin üzerine yağmur gibi Türk makineli tüfekleri tarafından mermi yağdırıldı. Bu ateşin altında kalanlar ölü ve yaralı olarak bölgeyi doldurdu.³³⁷

Anafartalar cephesinde saldırıya geçen İtilaf askerleri aşırı derecede su ve yiyecek sıkıntısı çekiyorlardı. Birlikleri arasında uyum sağlanmadığından düzen bozulmuştu.³³⁸ Alınan tedbirler nedeniyle bu sıkıntı Türk askerleri arasında yoktu.

9 Ağustos'ta Anafartalar cephesinde Türk birliklerinin taarruzu sonucu Mesantepe, ele geçirildi. Mesantepe'den çekilmek zorunda kalan düşman birlikleri, iki mitralyöz, bir miktar silah bıraktı. İtilaf askerlerinden dört subay ile elli er esir alındı. Damakçılık Bayırı'nın kuzeyine ilerleyen birliklerimiz Azmak'ın

³³³ Travers, *age.*, s. 194.

³³⁴ **Çanakkale Conkbayırı Savaşları**, 1959, s. 46.

³³⁵ **OBÇM**, C. 2, s, 102-105.

³³⁶ **OBÇM**, C. 2, s, 107.

³³⁷ Travers, *age.*, s.163.

³³⁸ Travers, *age.*, s 199-200, 2003.

kuzeyindeki tepeyi ele geçirdi. Bugün Conkbayırı- Çaylık bayırı-Asma dere cephesinde düşman taarruzu geri püskürtüldü. Bu sırada on dokuz düşman savaş gemisi tarafından birliklerimiz üzerine durmadan ateş açıldı. Galata köyünde Hilal-i Ahmer bayrağını taşıyan hastanemiz 9 Ağustos günü düşman uçakları tarafından bombalandı. Bir askerimiz şehit oldu üç askerimiz de yaralandı.³³⁹ Türklerin cephede başarıyla ilerlemelerine rağmen 28 ağustos 1915 tarihli Times gazetesi, 9 Ağustos'ta yapılan Anafartalar savaşında düşman saldırılarına karşı Türklerin kararlı bir şekilde direndiklerini, Avustralya ve Yeni Zelanda askerleri sayesinde Türklere çok kayıp verdirdiklerini, Kumludere ile Tekmildere'nin Türk şehitlerinin cesetleriyle dolduğunu haber olarak duyurdu.³⁴⁰

10 Ağustos'ta Conkbayırı'nda düşmana yeniden taarruz edildi. Kanlısirt'ta düşmandan iki manganın savunduğu siper ele geçirildi. Geri çekilen Fransız birlikleri bir zabıt ile birkaç askerini esir bıraktı. Akşamüzeri Anafartalar Cephesi'ne düşman şiddetli bir taarruzda bulundu. Türk birliklerinin karşı taarruzu ile düşman buradan uzaklaştırıldı. Düşmanın bu cephedeki taarruzunun amacı Kocaçimen Dağı ile Conkbayırı'nı elde etmektir. Fakat başarılı olamayınca bir mitralyöz ile 171 tüfeği geride bırakarak çekildi.³⁴¹ Yapılan ateşler sonucu düşmana ağır kayıplar verdirildi ve bu sebeple düşman gemileri Mondros'a hareket etmek zorunda kaldı.³⁴² Bu savaşta Liman Von Sanders, Kannengiesser ve Mustafa Kemal gerçeği çok iyi gördüklerinden yoğun bir tempo ile uyum içinde çalıştılar.³⁴³

10 Kasım'da Teke burnu ve İmroz taraflarında Fransız ve İngilizlere ait savaş gemileri etrafı gözetledi. Midilli ve Sakız'a 30.000 Fransız üniforması giyen Rum askerini karaya çıkardılar.³⁴⁴ Kraliyet Sahra Topçusu'ndan bir tugay Anafartalar'da karaya çıkardı. Türk askerlerinin yoğun ateşleri karşısında düşman birlikleri başarılı olamadı.³⁴⁵

10 Ağustos'ta Conkbayırı'nda yapılan savaşta birliğinin önünde duran ve ölümün cephede değil ecel ile olduğuna inanan Mustafa Kemal Bey'in göğsündeki saate, bir mermi parçası isabet etti. Bu merminin etkisiyle saati kırıldı ve bu saat nedeniyle Mustafa Kemal Bey'in hayatına bir zarar gelmedi.³⁴⁶ Mustafa Kemal, ecelin belli zamanda ve mekânda Allah tarafından takdir edileceğine inanıyordu. Eğer Allah ecelin vaktini belirlememişse, savaşta ve cephede ölümün olmayacağını idrak ediyordu. Bundan dolayı cesaret, sabır ve teslimiyet ile askerlerinin önünde cepheye gitti. Anafartalar Cephesi Kumandanlığı'na atanan Mustafa Kemal bu inançla, 19. Fırka'yı Şefik Bey'e teslim ederken Allah'tan muvaffakiyet diledi ve bundan sonra yeni görevine başladı.³⁴⁷

³³⁹ BOA, HR. MA, 1139/3.

³⁴⁰ BOA, HR. MA, 1141/5.

³⁴¹ BOA, HR. MA, 1136/61; Travers, *age.*, s. 169

³⁴² OBÇM, C. 2, s. 102-105.

³⁴³ Travers, *age.*, s. 170.

³⁴⁴ OBÇM, C. 1, s. 10.

³⁴⁵ Altıntaş, *age.*, s. 72.

³⁴⁶ Ergüder, *age.*, s. 151.

³⁴⁷ Çanakkale Conkbayırı Savaşları, 1959, s.27

10 Ağustos'ta Arıburnu'nun kuzeyinde bulunan birliklerimiz düşmana saldırdı. Bu taarruz karşısında büyük zayıf veren düşman beş yüz metre geriye çekildi. Bu çekilmeye bir makineli tüfekle 200 tüfek ele geçirildi. Seddülbahir, Saros Körfezi ve Bolayır civarında düşman gemileri siperlerimizi bombaladılar, ancak mukabil ateşlerimiz sonucunda körfezden çekilmek zorunda kaldılar.³⁴⁸

10 Ağustos'ta düşman, Arıburnu cephesinin kuzeyinden mevzilerimize üst üste dört defa taarruz etti, dördünde de başarılı olamayan düşman 3.000 ölü bırakarak geri çekildi. Bu sırada ilerleyen birliklerimiz düşmanı mevzisinden çıkardı. Daha fazla dayanamayan düşman birlikleri, iki makineli tüfek bırakarak cepheden kaçtı.³⁴⁹

10 Ağustos'ta Çanakkale'de yaklaşık altı kilometre genişliğindeki cephede yapılan savaşta, taraflar büyük kayıplar verdi. Savaşın şiddetinden meydanda kalan cesetleri kimse almaya cesaret edemedi.³⁵⁰ Türk birlikleri, cephede saldıran düşman askerlerine yıldırım gibi müdahale ederek etkili bir şekilde ateş açtı. Cephelerdeki düşman birliklerini ekin gibi biçerek yere yıktı. Gırtlak gırtlığa yapılan süngü muharebesinde sonu mutlak olan bir ölümü kabul edercesine savaşan Türk askeri düşmanı durdurdu. Düşmanın arkasında boş kalan cephelere Türk birlikleri disiplinli bir şekilde ilerledi İtilaf birliklerini çember içine aldı. Ana merkezden irtibatı kesilen İtilaf birlikleri yok edildi. Böylece İtilaf askerlerinin elinde bulunan siperler 10 Ağustos akşamı ele geçirildi.³⁵¹

Türklerin bu başarısı karşısında General Hamilton Londra'ya çektiği telgrafta; "Çok cesur muharebe eden, iyi sevk ve idare edilen Türk ordusunun karşısında bulunuyoruz" diyerek, askerlerimizin disiplinli oluşunu ve kahramanlıklarını itiraf etti. Bu itiraf Çanakkale'de kazanılan Conkbayırı zaferi idi. Mustafa Kemal, kumandası altında bulunan askerleriyle birlikte cephede savaşıyordu. Nitekim bugünün hatırası olarak şarapnel parçasının isabet ettiği saatini Liman Von Sanders'e verdi. Şarapnel parçası ile kırılmış saati gören Sanders Paşa çok etkilendi ve teşekkür etti. Bunun üzerine Sanders Paşa, başarılarının hatırası olarak saatini çıkarıp Mustafa Kemal Bey'e verdi.³⁵²

İtilaf Devletleri'nin Mısır'da yerlilerden oluşturulan 18.000 askeri bulunuyordu. Burada bulunan İngiliz kuvvetleri ise 6.000 idi. Yani toplam 24.000 mevcutlu Mısır ordusu vardı.³⁵³ Türkler Çanakkale'de ölüm kalım mücadelesi verirken resmen bir ilimiz olan Mısır'ın Hidiviye Şirketi vapurlarından Abbasiye, Elkahire ve Osmaniye adlı üç gemi düşmanın erzak, cephane ve askerini taşıyordu.³⁵⁴ Düne kadar yanımızda bulunan ve Osmanlı'nın nimetlerinden yararlanan Mısırlılar, şimdi bu faaliyetleriyle başka efendiler edinmişti.

³⁴⁸ BOA, HR. MA, 1139/3.

³⁴⁹ BOA, HR. MA, 1139/10.

³⁵⁰ OBÇM, C. 1, s. 263.

³⁵¹ BOA, HR. MA, 1141/46.

³⁵² Cemil Conk Paşa, *age.*, s.267-268.

³⁵³ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1970, cilt 1, s.209-210.

³⁵⁴ Cemil Conk Paşa, *age.*, s. 177.

Anafartalar, Kanlısirt, Conkbayırı ve 19. Tümen cephesinde yapılan beş günlük muharebelerde (6–10 Ağustos 1915), Türklerin toplam kaybı 20.000, İngilizlerin 25.000'di. bu savaşlarda Anafartalar Grubu Komutanı Albay Mustafa Kemal Bey, bizzat cephenin içinde bulundu. Dâhi bir komutan olarak yönetim ve düzenleme yeteneğini kullandı. Böylece savaşın zaferle sonuçlanmasına büyük katkıda bulundu.³⁵⁵

12 Ağustos'ta Arıburnu ve Seddülbahir cephelerimizde karşılıklı piyade ve top atışlarıyla savaş devam etti. Arıburnu karşısında dolaşan düşman zırhlısı isabet alınca cepheden uzaklaştı. Seddülbahir'de hücum eden birliklerimiz düşmandan yüz metre uzunluğundaki siperi ele geçirdi.³⁵⁶ İtilaf askerlerinden 16 subay ve 250 askerden oluşan seçkin bir bölük direndi ise de bunlar Türk ateşleri karşısında yok oldu.³⁵⁷

Savaşın seyrini yakından takip eden General De Lisle, 17 Ağustos'ta, Lord Kitechener'e gönderdiği raporda; Türklerin çok cesur savaşıklarını, iyi sevk ve idare edildiğini bildirdi. Birliklerinin başarısız olduğunu gören General Hamilton, Suvla'ya çıkan askerlerini 53. Tümen'in komutası altına verdi.³⁵⁸

17 Ağustos'ta İngiliz birlikleri Akbaş Nakliye hastanemizi bombaladı.³⁵⁹ Bu arada İngilizler, Almanlarla Türkleri birbirine düşürmek için, Almanların Türkleri aldattığına dair yalan propaganda içeren bildirimler dağıttılar. Bu bildirimlerde, Almanların Türklere top ve fişek gönderdiklerini, Türklerin İtilaf askerleriyle savaştığını, Türk gençleri savaşta şehit olduktan sonra Almanların Anadolu'yu işgal edeceklerini ve Almanların daima yalan söyleyerek Türkleri aldattığını ifade eden propagandalar yaptılar.³⁶⁰

Ağustos ayında savaş bütün şiddetiyle devam ederken, büyük hizmetleri bulunan 15. Kolordu Kumandanı Mustafa Kemal Bey, 19 Ağustos'ta 16. Kolordu kumandanlığına atandı.³⁶¹ Bu atama ile Mustafa Kemal Bey'in emir ve komuta alanı genişletildi.

İngiliz basını, 23 Ağustos'ta Kirte'ye ilerlediklerini ve Conkbayırı'nda 650 Türk'ü esir aldıklarını, 9 mitralyöz ele geçirdiklerini ve Fransızlar da Avustralyalı askerlerin 500 Türkü esir ettikleri şeklindeki yalan haberi yayınladı. İngilizlerin amacı, 19 Ağustos'tan 23 Ağustos'a kadar yapılan Kire ve Conkbayırı savaşlarında İtilaf askerlerinin mağlubiyetlerini kamuoyundan gizlemektir.³⁶²

Muharebe sırasında İtilaf taraftarları, Gelibolu'da Osmanlı ve Alman subayları arasında anlaşmazlık çıktığı asılsız haberini gazetelerde yayımlattılar.³⁶³

³⁵⁵ TSKT, C. 5, 3. Kitap, s. 377.

³⁵⁶ BOA, HR. MA, 1139/13.

³⁵⁷ Altıntaş, *age.*, s. 74.

³⁵⁸ TSKT, C. 5, 3. Kitap, s. 446.

³⁵⁹ OBÇM, C. 2, s. 268.

³⁶⁰ OBÇM, C. 2, s. 272.

³⁶¹ BOA, İ. HB, 1333. L/19.

³⁶² BOA, HR. MA, 1140/16.

³⁶³ Sayılır, *age.*, s. 50-51.

Bu yalan haberi yaymalarındaki amaçları büyük bir disiplin içerisinde başarı ile yürütülen Çanakkale savaşlarını kendi lehlerine çevirmektir.³⁶⁴

İtilaf askerleri 21 Ağustos'a kadar yaptıkları taarruzlarda başarılı olamadılar. Bu başarısızlığın nedenleri: Kurmay çalışmalarının yetersiz olması, cephede savaşan askerleri Mondros Limanı'nda bulunan tümenlerin desteklemeyerek boş oturması, İtilaf top ve topçularının teknolojik olarak geri ve kısıtlı olması, makineli tüfeklerin cephede ilerleyen piyade askerlere zarar vermesi, dikenli telleri kesecek aletlerin ilkel olması, Türk bataryalarının tahrip edilememesi, Türk bataryalarının iyi gözlem yapması, yerlerini değiştirmesi ve Türk askerlerinin kullandığı silahların teknik donanımlı olması, İtilaf askerlerinin elindeki haritaların hatalı, çok eski ve yetersiz olması, ölçümlerin teknik olarak yapılamaması, top mermi sayısının azlığı, tecrübesizlik, teknik yetersizlik, havadan türk cephelelerinin gözlem yapılamaması ve Türklerin teknik ve coğrafi avantaja sahip olması.³⁶⁵

Çanakkale'de savaşan İtilaf Devletleri'nin askerleri arasında dizanteri, diyâre gibi bulaşıcı ve salgın hastalıklar yaygınlaştı. Bu hastalıklardan dolayı savaşta İtilaf askerlerinin dörtte üçü zayı oldu. İngiliz askerlerinin savaştan bıkmış olduklarından dolayı morali bozdu. Savaşmak istemedikleri gibi memleketlerine gitmek istiyorlardı. Çanakkale savaşlarının boş yere yapıldığına, İstanbul'u almanın hayal olduğuna inanıyorlardı. Ayrıca bu savaşa sebep olan idarecilerden nefret ediyorlardı. Nitekim İtilaf askerleri kendi aralarında yaptıkları konuşmalarında nefretlerini dile getirerek idarecilerin ateşte yakılarak cezalandırılması gerektiğini söylüyorlardı.³⁶⁶

Ağustos ayı başında Mustafa Kemal'in komutanlığında yapılan saldırılarda askerler dalga halinde düşmana süngüyle hücum etti. Bu saldırılarda ve savunmada Türk topçusu büyük yararlıklar gösterdi. İtilaf askerleriyle teknik ve tecrübe açısından kıyaslandığında Türk topçu birlikleri daha iyi idi. Türk askerleri daha çok makineli tüfeğe sahipti ve bunları daha iyi kullanıyorlardı.³⁶⁷ Ayrıca Türkler çok iyi askeri liderlere sahipti. Liman Von Sander, Carl Mühlman, Binbaşı Willmer, Hans Kannengisser, gibi Alman komutanları ve Kazım Bey, Esat Paşa, Halil Bey, ve Mustafa Kemal gibi Türk komutanları daha kabiliyetli yüksek rütbeli askerlerdi.³⁶⁸

28 Ağustos 1915 tarihinde yayınlanan Times gazetesi'nde, Anafartalar'da Türk zayıyatının 4.900 olduğunu bildirildi. Bu savaşa katılan ve Suvla koyunda taarruza kalkan İngiliz askerlerinin tepeyi almak için süngü hücumu yaptıklarını ve Türklerin de karşı koymasıyla pek kanlı bir savaşın olduğunu aynı gazetede duyuruldu.³⁶⁹

21 Eylül'de Arıburnu ve Kabatepe önlerindeki müttefik savaş gemileri Türk askerlerinin açtığı ateş sonucu İmroz'a çekildi. Morto limanı ve Seddülbahir'deki

³⁶⁴ BOA, HR. SYS, 2412/62.

³⁶⁵ Travers, *age.*, s. 223-225.

³⁶⁶ BOA, HR. MA, 1140/63.

³⁶⁷ Travers, *age.*, s. 228-229.

³⁶⁸ Travers, *age.*, s. 231.

³⁶⁹ BOA, HR. MA, 1141/5.

düşman gemileri sahili top ateşi altında tutarken bu gemiler savaş kurallarını ihlal etti ve boğucu gaz yayan top mermileri kullandı.³⁷⁰

İtilaf kuvvetleri Çanakkale kara savaşlarında başarılı olamayacağını anlayınca çekilmeye karar verdi. Savaşta Türk ordusunun kahramanca mücadelesini gören Bulgarlar 6 Eylül 1915'te Almanlarla anlaşarak İttifak Devletleri yanında yer aldı. 11 Eylül 1915'te Alman-Avusturya-Bulgar orduları, Sırbistan'a taarruz etti. 13 Ekim'de Anafartalar ve Seddülbahir'de Türk topçularının ateşiyle düşmana ağır kayıplar verdirildi. Arıburnu'nda İtilaf Devletleri'nin bir mitralyöz mevzii tahrip edildi.³⁷¹

Kasım ayı sonunda Anafartalar'da fırtına sel ve dondurucu soğuklar Anzak askerlerini olumsuz yönde etkiledi. Bu soğuk hava şartları nedeniyle birçok Anzak askeri görev yerini terk ederek hastaneye gitti. Bir kısmı savaş nedeniyle psikoljisi bozularak hasta oldu. Çoğu havanın sıcak olması nedeniyle görev yerinde uyudu veya çok yorgun düştüğünden gereği gibi savaşamadı. İtilaf subaylar, askerleri cephede tutmak için ellerinde tabanca ile siper boyunca devamlı yürüdüler.³⁷²

27 Ekim'de Anafartalar'da ve Arıburnu'nda düşman gemi ve kara topçularıyla topçularımız arasında karşılıklı top ateşi devam etti. Arıburnu iskelesinde görülen düşman nakliye kolları yapılan top ateşleriyle buradan uzaklaştırıldı.³⁷³

Savaş sırasında İtilaf Devletleri hastane amacıyla kullanılması gereken gemileri askeri amaçla kullanarak kuralları suistimal etti.³⁷⁴ Ayrıca uluslararası kurallara uymayarak 31 Ekim 1918'de Osmanlı Hastanesini bombaladı. Konu Türk yetkilileri tarafından Amerikan Büyükelçiliği vasıtasıyla protesto edildiğinde, Fransız hükümeti bu yaptıklarını inkâr etti.³⁷⁵

Çanakkale savaş İtilaf Devletleri'nin aleyhine gelişince Hamilton görevinden alınarak yerine Sir Charles Monro tayin edildi. Monro, savaşa devam etmeyi düşünmek istemediğinden Çanakkale cephelerinin boşaltılması taraftarıydı. Bu sebeple Monro, 12 Kasım 1915'te Seddülbahir, Anafartalar ve Arıburnu cephelerini yerinde denetledi. İtilaf askerlerinin dar bir alana sıkışmış acı durumunu görünce yarımadanın derhal boşaltılması görüşünü Lord Kitchener'e bildirdi. Bunun üzerine Lord Kitchener, Çanakkale cephesinde İtilaf askerlerini yerinde görmek amacıyla 17 Kasım'da Mondros Limanı'na geldi. Cephelerde incelemelerde bulunduktan sonra Çanakkale'nin boşaltılması hakkındaki raporunu İngiltere'ye gönderdi.³⁷⁶

Çanakkale savaşları uzayınca İtilaf Devletleri'nin boşluğundan istifade eden Avusturya-Bulgar orduları, 8 Kasım'da Sırbistan'a taarruz ederek bu engeli ortadan kaldırdı. Sırbistan'ın mağlup edilmesiyle Berlin-İstanbul bağlantısı sağlandı. Berlin-

³⁷⁰ OBÇM, C. 2, s. 85.

³⁷¹ OBÇM, C. 2, s. 102.

³⁷² Travers, *age.*, s. 243-245.

³⁷³ OBÇM, C. 2, s. 150.

³⁷⁴ OBÇM, C. 2, s. 102.

³⁷⁵ OBÇM, C. 2, s. 132.

³⁷⁶ Altıntaş, *age.*, s. 17.

İstanbul bağlantısı sağlanınca Almanya'dan ağır bataryalar ve fazla miktarda cephane yardımı gelmeye başladı. Böylece Çanakkale cephesi daha da kuvvetlendi. Türk birliklerinin saldırıları sonucunda 12–20 Aralık 1915'te İtilaf askerleri Anafartalar ve Arıburnu cephesini boşalttı. Düşman birlikleri 28 Aralık'ta Seddülbahir cephesinden çekilmeye başladı. 8–9 Ocak 1916 gecesi İtilaf askerleri tarafından cephe tamamen boşaltıldı.³⁷⁷ Ada boşaltılırken Türk ordusunun işine yarayabilecek araçlar düşman askerleri tarafından imha edildi. Ayrıca düşman askerleri tarafından işe yaramayan araçların motorlarına patlayıcı madde yerleştirilerek bubi tuzakları kuruldu.³⁷⁸

16 Aralık 1915 tarihinde yayınlanan *Gazette de Hollande*'da yayınlanan "Türk Centilmenliği" adlı makalede; cephede yaralanan İngiliz askerinin kurtarılması için Türkler tarafından fırsat tanındığı, ölümlerinin gömülmesi sırasında Türklerin "Bütün askerlere saygılar! Bütün siyasilere mahcubiyet yakışır" dedikleri ifade edildi. Yakın Doğu Muhabiri Mr. Shepherd'in söylediği gibi, İngiliz subaylarından biri farkında olmadan hastanelerinin yakınına batarya yerleştirmişti. Bataryaları fark eden Türk askerleri bunun hastane yakınından çekilmesini, aksi takdirde hastane yakınına ateş açmak durumunda kalacaklarını bildirdi.³⁷⁹ Bu davranışlarıyla Türk askerleri hastanenin zarar görmesini önlediler. Türk askerleri uluslararası hukuk kurallarına uyarken İtilaf denizaltıları ise buna uymayarak Marmara Denizi'nde seyreden Şirketi Hayriye vapurlarına saldırdı. Ayrıca İtilaf Devletleri'nin uçakları, Yalova ve Ağderesi'nde bulunan Türk hastanelerini bombaladı.³⁸⁰

Çanakkale Savaşları'nda esir düşen İngiliz subayı, Türk askerlerinin kahramanca savaştıklarını, uluslararası hukuka ve savaş kurallarına uyduklarını, düşmanları dahi olsa yaralılara yardım ettiklerini, himayesinde bulundurdukları insanları koruduklarını ve esirlere insanca muamele ettiklerini anlattılar. Türk askerinin dünyada en mükemmel asker olduğunu açıkça söylemekten kendini alamadı.³⁸¹

İtilaf askerleri, 8 Ocak 1916 tarihine kadar Gelibolu'da bir karış dahi olsa ilerleyemedi ve olduğu yerde çakılı kaldı.³⁸² Daha fazla savaşa dayanamayan İtilaf askerleri, 9 Ocak 1916 gecesi güney cephesini boşalttı.³⁸³ Çekilen İtilaf askerleri cephede bol miktarda savaş malzemeleri bıraktı. Türk askerleri de ileri atılarak sahile kadar yürüdü ve burada bırakılan fazla miktarda harp gemileri ile savaş malzemelerini ele geçirdi. Ele geçirilenler arasında; her çeşit arabadan meydana gelen büyük bir otomobil parkı, yığınlar halinde silah cephane ve istihkâm

³⁷⁷ Ergüder, *age.*, s. 147.

³⁷⁸ Altıntaş, *age.*, s. 19.

³⁷⁹ **OBÇM**, C. 2, s. 211.

³⁸⁰ **OBÇM**, C. 2, s. 273-274.

³⁸¹ **OBÇM**, C. 2, s. 112-127.

³⁸² **Çanakkale Muharebeleri 75 nci Yıl Armağanı**, s.12.

³⁸³ Eyicil, *age.*, s. 254; Sayılır, *age.*, s. 158.

malzemeleri vardı. Burada zehirlenerek öldürülmüş hayvanlar bulundu. Canlı olan at ve katırlar Türk topçusuna teslim edildi.³⁸⁴

Savaş boyunca askerlere sağlık hizmetleri hekimler tarafından çok titiz bir şekilde fedakârca verildi. Sağlık hizmetlerinin iyi verilmesinden ve hekimlerin gerekli tedbirleri zamanında alınmasından dolayı zor şartlar altında yaşayan Türk askerleri arasında salgın ve bulaşıcı hastalıklar daha az oldu. Hastaların çoğu, 5. Ordu Menzili emrindeki 9950 yataklı 14 hastanede bulunan 62 doktor tarafından tedavi edildi.³⁸⁵ Bu veriler doktor sayısının çok az olduğunu ve burada hizmet verem hekimlerim olağanüstü gayretle çalışarak eksikliği telafi ettiklerini göstermektedir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

İtilaf Devletleri Çanakkale Savaşlarında başarısız olunca Bulgaristan, İttifak Devletlerinin yanında yer aldı, 6 Eylül 1915'te Almanya ve Avusturya ile anlaşma yaparak 21 Eylül 1915'te seferberlik ilan etti. Hazırlıklarını tamamlayan Bulgaristan, müttefikleri olan Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti yanında yer alarak Sırbistan'a karşı 14 Ekim 1915'te savaşa katıldı.³⁸⁶

25 Nisan 1915'ten Ocak 1916'ya kadar süren Çanakkale Savaşlarında düşmanın 8 savaş ve 31 taşıt gemisi batırıldı. Düşman ayrıca 9 denizaltısını kaybetti ve bir Fransız denizaltısı Türklerin eline geçti. Alman gemileri, İngiliz ve Fransız gemilerinin Türk mevzilerini ateş altına almalarını engelledi.³⁸⁷

Boğazlar açılmayınca Ruslar, İtilaf Devletlerinden silah ve malzeme yardımı alamadıkları gibi Almanlar karşısında ağır zayıt verdiler. Silah ve cephe yardımı alamayan Rus cephesinde her üç askere bir silah düştü. Ayrıca Rusya'ya silah taşıyan 70 İngiliz gemisi, buzlar içinde mahsur kaldığından Rusya'nın kuzey limanlarına ulaşamadı. Ekonomik ve sosyal sarsıntılar geçiren Rusya'nın iç yapısı bu imkânsızlıklar yüzünden karıştı. Böylece müttefikleri İngiltere ve Fransa'dan yardım alamayan Rus Çarlık yönetimi çöktü ve yerine Bolşevik rejimi kuruldu.³⁸⁸

Çanakkale zaferi, Balkan savaşları sonrasında itibarı sarsılmış olan İttihat ve Terakki Hükümeti'nin iktidarda kalma süresinin uzamasına neden oldu. Burada yapılan mücadele Türk ulusunun gücünü ve dinamizmini koruduğunu gösterdi. Henüz hangi tarafta savaşa katılmaya karar vermemiş olan devletlerin tutumlarını etkiledi. Nitekim Çanakkale Savaşları sonunda Bulgaristan, İttifak Devletlerinin yanında yer aldı. Romanya, İtalya ve Yunanistan bir süre daha İtilaf Devletleri'nin yanında yer almadı ve İngilizler tarafından Osmanlı Devletine karşı planlanmış olan Arap isyanı da bir süre gecikti. İtilaf Devletleri'nin kara ve deniz kuvvetlerinin boğazı geçemeyişi İngiltere ve Fransa'nın askeri itibarının sarsılmasına neden oldu. Dünyada yenilmez olarak kabul edilen İngiliz donanması çöktü. Yani İngiliz donanması tam omuriliğinden vurulduğu için bir daha bu yaradan dolayı kendini

³⁸⁴ Sanders, *age.*, s. 101.

³⁸⁵ Tınç, agm., 20 Mart 2006 tarihli **Hürriyet Gazetesi**.

³⁸⁶ **TSKT**, C. 5, 3. Kitap, s. 517.

³⁸⁷ **TSKT**, C. 5, 3. Kitap, s. 512.

³⁸⁸ Ergüder, *age.*, s.148.

toparlayamadı. Birinci Dünya savaşında galip gelse bile İngiltere eski gücüne ve itibarına kavuşamadı. Çünkü Çanakkale Savaşlarında aldığı yara onun felç olmasına sebep oldu. Bu darbe, bundan sonra dünya kamuoyunda İngiltere'ye olan güveni sarstı. İşte bu nedenlerden dolayı İngiltere'nin hâkim olduğu devlet ve sömürgelerinde bağımsızlık ve özgürlük tarafı ulusal ayaklanmalar ortaya çıktı. Çanakkale Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin başarılı olması, İngilizlerin sömürgelerinde milli uyanışa neden olduğundan dünya haritasında değişikliklere yol açtı. Diğer bir ifadeyle, dünyada bulunan sömürge devletler, Çanakkale Savaşlarında batı emperyalizminin yenilmesiyle bağımsızlık hareketlerine giriştiler ve bu mücadelelerinde başarılı oldular. Bağımsızlıklarını elde eden bu yeni devletler, bu nimete ulaşmalarını Çanakkale Savaşlarında başarılı olan Osmanlı Devleti'ne borçludurlar.

Çanakkale'de savaşan Avustralya ve Yeni Zelandalılar, bu savaş sonunda ülkelerinde millî bilinçlerinin oluşmasında etkili oldular. Onlar, savaş sırasında ve sonunda ülkelerinin vatandaşları ve hükümetleri ile Türkler arasında dostlukların gelişmesine katkıda bulundular. Birinci Dünya Savaşları sırasında Osmanlı Devleti tarafından savaşın sonuna kadar Boğazların açılmaması, uluslararası ticari ilişkileri ve Karadeniz'e komşu ülkelerin ticaretini olumsuz yönde etkiledi.³⁸⁹

Savaş sonunda, 1915'e kadar yenilmez olarak bilinen İngilizlerin onuru kırıldı.³⁹⁰ Çanakkale Savaşları sonunda Rusya'da karışıklıklar çıktı ve Türklerin Balkanlardaki etkisi arttı. Çanakkale Boğazı kapatılınca İttifak Devletleri'nin bir milyon askeri bağlı kaldığından Batı cephesine ulaşamadılar. Bulgaristan Müttefik Devletleri yanında yer alınca, Almanların Doğu Cephesindeki harekâtı kolaylaştı ve Rusya'nın içten çökmesi hızlandı. Bu savaşta üstün silah ve teçhizat gücüne dayanan İttifak Devletleri'nin orduları dar bir kıyıda çivilendi. Dolayısı ile Birinci Dünya Savaşı'nın iki sene uzamasına, İttifak Devletleri'nin milyonlarca insan ve silah kaybına ve milyarlarca maddi zarara uğramasına neden oldu.³⁹¹ Böylece İttifak Devletleri'nin ekonomisi zayıfladı ve savaş gücü azaldı.

Çanakkale zaferi, Türk milletinin savaşma gücünü ortaya koymasına neden oldu.³⁹² Çanakkale'de Türkler savaş kurallarına uyararak mert ve asil bir şekilde savaştı. İngilizlere göre sonucu zaferle garanti edilen bu savaşın gidişatını, Türk ordusunu dâhi bir şekilde idare eden Miralay Mustafa Kemal Bey ve silah arkadaşları değiştirdi.³⁹³ Savaş sonunda 30 Ocak 1916'da 16. Kolordu Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey'e Çanakkale savaşlarında üstün hizmetlerinden dolayı Osmanlı Nişanı verildi.³⁹⁴ Yine bu savaşlarda fevkalade hizmetlerinden dolayı Miralay Mustafa Kemal Bey'e bir çift seccade hediye edildi.³⁹⁵

³⁸⁹ Çanakkale 1915, s. 211.

³⁹⁰ Nuri Köstüklü, "Çanakkale'de şehit Olan Burdurlular", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 1999, cilt xv, sayı 43, s.1.

³⁹¹ Ergüder, **age.**, s.151-152.

³⁹² Eyicil, **age.**, s. 255.

³⁹³ Ergüder, **age.**, s.153.

³⁹⁴ **OBÇM**, C. 2, s, 258.

³⁹⁵ **OBÇM**, C. 2, s, 279; **BOA, DH. UMVM, 78/6.**

Çanakkale savaşları, Mustafa Kemal gibi bir kumandanın, askeri bir dehanın ortaya çıkmasına neden oldu. İstanbul'da çıkarılan bir dergi Mustafa Kemal'in resmini kapak yaptı. Bu gelişmeler ilerde Türk Bağımsızlık Savaşı'nın liderinin de ortaya çıkmasının zeminini hazırladı.³⁹⁶

Boğazlar kapalı tutulunca Rusya müttefiklerinden yardım alamadı. Rus ordusunun teçhizatı yetersiz ve cephanesi azdı. Boğazlar açılsaydı, İngiliz ve Fransızların yardımı ile Rus askerleri silahlandırılacak ve bu büyük kuvvetle Almanya ezilerek savaş dışı bırakılacaktı.³⁹⁷

Sekiz buçuk ay süren Çanakkale Savaşlarında iki taraftan toplam 945.500 insan savaştı. İngilizler anavatan ve sömürge halkından 460.000, Fransızlar 79.000 bin, Türkler 310.000 bin subay ve er ile katıldılar. İngilizler 155.000, Fransızlar 25.000, Türkler 186.000 kayıp verdiler. Toplam 366.044 (bunun 44'ü Alman'dır) asker ölmek, yaralanmak ve kaybolmak suretiyle harcandı.³⁹⁸ Çanakkale'de tarafların kayıplarını aşağıda belirtildiği gibi ifade edenler de bulunmaktadır.³⁹⁹

	<u>Ölü</u>	<u>Yaralı</u>	<u>Hasta</u>
İngilizler	33.000	120.000	100.000
Fransızlar	3.700	23.000	20.000
Türkler	55.000	100.000	85.000

Yabancı basına göre savaşın başlangıcından 21 Ağustos 1915 tarihine kadar olan dönemde İngilizler 87.630 zayıat verdi. Bu rakam 17 Eylül 1915 tarihli Times gazetesıyla dünya kamuoyuna duyuruldu.⁴⁰⁰

Sanders'e göre Türklerin bütün zayıatı 218 bindi. Bunlardan 66 bini şehit olmuş 42 bini de yaralanmıştı. Yaralılar tedavi edildikten ve iyileştikten sonra cepheye dönmüşlerdi.⁴⁰¹

Bir başka açıklamaya göre İtilaf kuvvetleri 180.000 zayıat verdi. Türkler ise kara muharebelerinde 57.084, deniz muharebelerinde 179.000 asker kayıp verdi. Bunun 57.263'ü şehit geri kalanı kayıp olmak üzere toplam zayıatı 211.000 asker idi.

Savaş sonunda İtilaf Devletleri filosunun boğazları geçerek İstanbul'u ele geçirme planları suya düştü ve böylece İstanbul'u elden çıkarma korkusu ortadan kalktı. 18 Mart deniz zaferi Gelibolu Yarımadası'nda meydana gelen savaşlar, Türk ordusuna, gururunun iadesini sağladı. Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakarak Almanya'yı hedef alan İtilaf Devletleri'nin planı boşa çıktı. Boğazının kapatılması, Rusya'nın müttefiklerinin silah ve cephaneye yardımından yoksun bırakılmasına neden oldu. Türk cephelelerinde İngiliz ve Fransızlar yarım milyonu aşkın askerlerini tutmak zorunda kaldığından, Almanya'nın Doğu cephesindeki yükü hafiflediği gibi harekâtı da kolaylaştı. Çanakkale'de dünyanın en güçlü ordularına karşı

³⁹⁶ Kötüklü, *age.*, s.2.

³⁹⁷ Yağmur Atsız, *Çanakkale'ye Yürüyüş*, İstanbul 1992, s.49.

³⁹⁸ Cemil Conk Paşa, *age.*, s. 167; Sanders, *age.*, s. 62.

³⁹⁹ Atsız, *age.*, s. 60.

⁴⁰⁰ *OBÇM*, C. 2, s, 102.

⁴⁰¹ Sanders, *age.*, s. 102.

kahramanca direnen Türk komutan ve askerleri, daha sonra yapılan Türk İstiklal Savaşında örnek oldu. Bu savaşlarda birçok okumuş aydın insanımızın kaybedilmesinin olumsuz etkileri ileriki yıllarda toplum üzerinde kendini gösterdi.⁴⁰² Bu savaşlarda verilen kayıplardan dolayı Türkiye’de uzun yıllar okumuş aydı insan açığı kapatılmadı.

Araştırmamızı tamamlarken bir gerçeği de açıklamak gerekmektedir. Günümüzde resmî ve özel iş yerlerinde, çeşitli gazetelerin ekinde, internet sitelerinde, sendikaların bültenlerinde, bürolarda potini delik, elbiseleri yırtık perişan bir şekilde bir uçağın yanında Çanakkale Savaşlarına katılan askerlerin çekilmiş fotoğrafları bulunmaktadır. Fotoğraflarda yoksulluk ve perişanlık vurgulanmaktadır. Ayrıca fotoğrafların yanına veya altına bu vatan böyle kurtuldu ibaresi yazılmaktadır. Bu resimlerin gerçekle bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu uydurma ve gerçek olmayan resimler, kahraman askerlerimizin ve Osmanlı Devleti’nin küçük düşmesine neden olmaktadır. Zira yoksulluk ve perişanlıkla vatan kurtulmaz. Bilakis bu görüntüler düşmanların üzerimizde olan iştahının artmasına, üzerimizdeki emellerinin şiddetlenmesine ve düşmanın cesaretinin artmasına neden olur. Zira resimlerde gösterildiği gibi aciz ve perişan şekilde askerden oluşan bir ordu ile Çanakkale Savaşlarının kazanılması mümkün değildir. Kaynağının ne olduğu ve amaçları bilinmeyen bu tür yayımlar Osmanlı Devleti’nin, kumandan ve askerlerinin savaştaki başarısına gölge düşürmektedir. Onların başarılarıyla, resimde sunulan duygusal ve art niyetli görüntü altında alay edilmektedir. Osmanlı Devleti, Çanakkale Savaşlarında büyük devlet olduğunu, gerekli tedbirleri en ayrıntılı bir şekilde aldığını ve kendisine yakışan bir şekilde savaştığını ortaya koymuştur. Düşman birlikleri karşısında daha güçlü silah ve cephane kullanmıştır. Savaşı idare eden kumandan ve askerleri çok kabiliyetlidir. Türk komutan ve askerlerinin emir ve komuta zinciri, savaştaki uyum ve düzeni, İtilaf Devletlerinden daha mükemmeldir. Ayrıca Osmanlı Devleti, savaş öncesinde ve savaş sırasında gerekli teknoloji, silah ve cephane tedbirlerini aldığı gibi yeterli miktarda askerî gücünü de burada konuşlandırmıştır. Ayrıca askerin o günkü şartlara göre en iyi bir şekilde iâşe, ibate, su ve sağlık ihtiyaçlarını karşılamıştır.

İtilaf askerleri açlık, susuzluk, dizanteri ve bulaşıcı diğer hastalıklardan ölürken, Türk askerleri arasında bu hastalıklar yok denecek kadar azdır. Yine İtilaf askerlerine kıyasla Türk askerleri arasında daha az su ve yiyecek sıkıntısı olmuştur.⁴⁰³ Netice itibarıyla Osmanlı Devleti Çanakkale Savaşlarına, İtilaf Devletlerine göre daha iyi bir şekilde hazırlanmış ve savaşı daha iyi bir şekilde yürütmüştür. Böylece Çanakkale Savaşları, Türklerin, düşmana karşı bükülmez bir çelik bileğe sahip olduğunun kanıtı olmuştur. Bu savaşlarda kazanılan tecrübe ile 1920–1922 yılları arsında işgalcilere karşı yapılan millî mücadele ve bağımsızlık savaşları kazanılmıştır.

⁴⁰² Çanakkale 1915, s. 212.

⁴⁰³ Travers, **age**, s. S.259.

